

Tanulmányok

Kína gazdaságpolitikai dilemmái és a politikai gazdaságtan

Gervai Pál – Mátyás-Péter Tamás – Tósoki Samu – Trautmann László

DOI: 10.14267/VILPOL2024.06.08

Absztrakt

A tanulmány tárgya Kína gazdasági fejlődésének értelmezése a globalizáció politikai gazdaságtana szemszögéből. A tanulmányban azt mutatjuk be, hogy Kína fejlődése a 20. és a 21. században szorosan kapcsolódik a globalizáció előrehaladásához. A globalizáció a közös fejlődés kerete, a jogállami normák, az emberi méltóság egyetemessé válása. Kína jelenlegi gazdasági problémái abból fakadnak, hogy nem elég következetes ennek követésében. A tanulmány állítása szerint ehhez az szükséges, hogy a 20. század ideológiai örökségét Kína újraértelmezze, a szocialista elméletből csak azokat az elemeket őrizze meg, amelyek összeegyeztethetők a jogállamisággal. Ehhez az elméleti lépéshez arra is szükség van, hogy a nyugati szövetségi rendszer a jogállamiságot és ne a kapitalizmust állítsa a középpontba. A tanulmányban azt is bemutatjuk, hogy többek között Kína külgazdaságpolitikájában már történtek erre utaló elemek, mindenekelőtt az elektromos autók termelésében.

Bevezetés

2024-ben élénk vita folyt a Foreign Affairs-ben a helyes amerikai stratégiáról Kína vonatkozásában. Pottinger és Gallagher (Pottinger & Gallagher, 2024) azt állították, hogy az Egyesült Államoknak le kell győznie Kínát. A győzelmet nem lehet helyettesíteni – állították a cikk címében is. Érvelésük alapja, hogy Kína kommunista ország, ezért számára a tőkés világrend alapvetően ellenséges. A győzelem az, hogy Kína megszabadul a kommunista diktatúrától – fogalmazznak a szerzők, mert kommunistaként Kína a világ destabilizálásában érdekelt. Ahogy Hszi Csin-ping kínai elnök fogalmaz: a kapitalizmus szükségképpen elbukik, a szocializmus pedig elkerülhetetlenül győzni fog. (Pottinger& Gallagher, 2024).

Pottinger és Gallagher szerint, ha a kínai fél így közelít a kérdéshez, akkor csak a rendszerváltás teremthet összhangot a két világhatalom között. Amennyiben Kína nem az összhangra törekszik, hanem a harcra, akkor az Egyesült Államok sem tehet másként. Mindazonáltal a feltételezett kínai rezsimváltás nem jelenthet katonai konfliktust a szerzők szerint, csak engedni kell, hogy a kommunizmus felforgassa önmagát. A szerzők amerikai vitapartnerei ezzel szemben nagyobb hangsúlyt fektetnének az együttműködésre, mondván „Kína és az Egyesült Államok stratégiai versenyzők és nem ellenségek”, „de a kínai amerikai kapcsolatrendszer kapcsán bölcsebb a régi mondásra támaszkodni. Tartsd a barátaidat közel. Az ellenségeidet pedig még közelebb” (Doshi et al., 2024).

Fareed Zakaria, a Washington Post szemleírója szerint veszélyes rendszerváltásnak nevezni azt, amit Kínától vár az Egyesült Államok, és nincs is értelme, mert Kína képes volt jelentős gazdasági változásra, növekedést produkált, valamint erős társadalmi bázissal és fejlődő középosztállyal rendelkezik.

A Kínáról szóló vita tétje a változás fogalma és a gazdasági fejlődés iránya, a tudásalapú társadalom megteremtése körül zajlik. Pottinger és Gallagher azt állítják, hogy az ideológiai meghatározottság, (a politikai gazdaságtani fogalmi rendszer) befolyásolja a politikai és gazdaságpolitikai döntéshozatalt. Zakaria és különösen Pottinger többi vitapartnere mellett érvelnek, hogy a fogalmi rendszernek nincs hatása a gazdasági folyamatokra, csak retorikai eszközként szabad rájuk tekinteni. Mi Pottinger és Gallagher álláspontjával értünk ebben inkább egyet.

Az előbbiekből látható, hogy a Kínáról szóló amerikai vita a politikai gazdaságtani fogalmak meghatározása körül is forog és a viták megoldásához közös erőfeszítésre van szükség. Ehhez fontos túllépni a kapitalizmus és szocializmus fogalmán, szükséges a jogállam formációelméleti és politikai gazdaságtani kategóriaként való használata. Pontosabban a globalizáció, a jogállam és a világpolitikai demokrácia alapfogalmaira történő építkezés.

A tanulmányban amellezt érvelünk, hogy a tudás alapú gazdaság korában az ideológiai, politikai gazdaságtani fogalmaknak van jelentőségük, mert ezek szerepet játszanak a tudás megszerzésében és alkalmazásában. A mi térségünknek a kínai átalakulásról szóló vitában fontos szerepe lehet, hiszen a magyar, illetve a térség közgazdaságtudománya belülről ismeri mind a két nyelvet, a nyugati közgazdaságtant és a marxi politikai gazdaságtant, így a „fordításban” előnyt élvezhetünk.

A nyugati szövetségi rendszer gyakorlata a jogállam és nem a kapitalizmus, ahogy még mostanában is állítja magáról az Egyesült Államok. (Egyébként érdekes módon csak a nyolcvanas évektől hangsúlyozzák ezt. Előtte inkább használták az ipari demokrácia vagy a vállalkozói gazdaság kifejezést.) A jogállam fogalma nem a nyugati szövetségi rendszer privilégiuma, az minden magaskultúrában megjelenik pontosabban ki kell hogy épüljön.

A kínai gazdaságpolitikai problémák hosszú távú politikai gazdaságtani megoldását segíti, ha megszabadulnak a szocialista piacgazdaság vulgármarxista örökségétől, a munkaértékelmélet maradványától és eljutnak a tudás, mint fő termelési tényező alkalmazásáig.

A globális kormányzás és a jogállam fogalmának bevezetésével sokan foglalkoztak, többek között Kissinger is érvelt amellett, Kínát és Szovjetuniót nem lehet egyformán kezelni, mert Kínában a Szovjetunióval szemben erős középosztály alakult ki, és kevésbé kell a konfrontációt alkalmazni. Kína gazdasági ereje nagyságrendekkel haladja meg a Szovjetunió gazdasági potenciálját, amit nem lehet figyelmen kívül hagyni. Kína átvezetése a tudásalapú gazdaságba ezért nem igényel és nem is indokol akkora politikai megrázkódtatást, mint amit a keleti blokk átélt a 20. század végén. A 20. századi kínai fejlődés lehetővé tette, hogy Kína elkerülje azt a történelmi sorsot, amin a keleti blokknak végig kellett mennie.

A tanulmány a következőképpen épül fel. A bevezetést követően a globalizáció szerkezetét tárgyaljuk, mert a globalizációból érthető meg a kínai-amerikai vita is. A következő részben a kínai nyitásig (1971) elemezzük a fejlődést. Ezt követően a kínai nyitás történetét vizsgáljuk, amit három korszakra tagolunk: az első szakasz a kelet-európai rendszerváltásig tart, ezt követi a 2008-as válságig tartó időszak, végül a napjainkig tartó korszak következik. Az elemzést jelenleg a Kína előtt álló gazdaságpolitikai, politikai gazdaságtani problémák vizsgálatával zárjuk, amit a közepes fejlettség csapdájaként foglалhatunk össze. A befejező részt kiegészíti egy esettanulmány a térségünkbe irányuló kínai befektetési politikáról és autóiipari beruházásokról a BYD példáján keresztül.

A globalizáció szerkezete

Farid Zakaria „*A posztamerikai állapot*” (Zakaria, 2008) című könyvében a világtrend szerkezetét G2-ként írta le, amiben két nagyhatalom, az Egyesült Államok és Kína játssza a vezető szerepet. Teljesen egyet lehet érteni abban, hogy a 20. századtól, különösen annak második felétől kezdve az egyik fő globális folyamat a Kelet felemelkedése és megszabadulása a gyarmati uralomtól. Ebből azonban nem következik a Nyugat hanyatlása. Bár Zakaria ilyet nem is állított, csak felhívta a figyelmet az új világpolitikai helyzetre. A világ többi részének felemelkedése feltételezi, hogy a társadalmi gazdasági rendszer azonos lesz a nyugatival, miközben a Nyugat befogadja a felzárkózó társadalmakat. Ezzel rokon gondolatok jelennek meg Condoleezza Rice könyvében a szabadság agendával kapcsolatban. (Rice, 2010)

A 20. század elejétől kezdődő korszak a globalizáció, aminek a lényege az értékrend következetes, világméretben történő érvényesítése, és ennek alárendelten megy végbe a keleti felzárkózás is. Az Egyesült Államoknak vezető szerepe van a folyamatban, de ennek oka nem gazdasági vagy katonai ereje. Az összefüggés fordított – azért rendelkezik erővel, mert következetes az értékrendi alkalmazásban.

Az amerikai idealizmus az 1900-as évek fordulójától kezdve meghatározója az amerikai kül- és gazdaságpolitikának. Ez az idealizmus nyilvánult meg az USA belépésekor az I. világháborúba, hiszen célja az európai feudalizmus és kapitalizmus felszámolása volt (Csontos, 2023).

Az idealizmus érdekében alakította gazdaságpolitikáját is, aminek eredményeként összehangot tudott teremteni a hosszú távú gazdaságpolitikai, politikai gazdaságtani szempontok és a piac között. A pozitív és hiteles, érvényesülő jövőképek megteremtése azért volt lehetséges,

mert szakítani tudott a 18., 19. századra jellemző klasszikus kapitalista modellel, amelyik a kiszákmányolást és az önkényes döntések lehetőségét látta a piaci szabadságban. Az etika vezeti a versenyt, hangoztatták az amerikai közgazdászok a 19. század végétől (Csontos, 2024).

Az idealizmus eredménye volt a nagy válságot lezáró New Deal meghirdetése is, amely a jogállam első intézményesülésének tekinthető. Roosevelt a New Deal eszmei alapját a négy szabadság elvében határozta meg: szabadság a félelemtől, szabadság a nélkülözéstől, vallásszabadság és szólásszabadság. az első kettő a republikanizmus jogállami kiegészítése gazdasági és politikai vonatkozásban, az államnak felelőssége van a szabadság biztosításában. Ez a jogállami modell, hiszen a szabadság és az értékrend kiterjesztése a New Deal programjában az állam felelőssége, amelyben piaci eszközökre is támaszkodhat. Az állampolgárokat nem piaci erejük teszi képessé arra, hogy éljenek a jogokkal, hanem fordítva, állampolgári joguk a piacon való részvétel. Az államnak felelőssége van abban, hogy ez a részvétel megvalósuljon. A piac a demokratikus intézményrendszer összetevője.

A New Deal kiterjesztése valósult meg a II. világháború után. Az USA a New Deal programját terjesztette ki Nyugat-Európára, ebből született meg később az Európai Gazdasági Közösség, illetve az Európai Unió. Az amerikai politika célja Európa felzárkóztatása volt, és ennek részeként számolta fel az európai országok középhatalmi státuszra törekvését. Az Egyesült Államok el akarta kerülni, hogy Európa vagy egyes országok a keleti és a nyugati blokk közötti szerepet vállaljanak. Az államok nem pusztán erőre támaszkodnak. Alá vannak rendelve az értékrendi irányításnak, és ezzel megszűnik a szuverenitás vesztfáliai eredetű rendszere. Egyik ország sem válhat birodalommá, ez volt az alapvető külpolitikai cél a II. világháború után.

A kiterjesztés eredménye nemcsak az európai nacionalizmusok felszámolása volt, hanem a lemondás is a gyarmatokról, a gyarmattartó hagyomány megszüntetése. A külpolitikai doktrína eredménye a felszabadítási folyamat támogatása volt a stabilitás megőrzése mellett. Beszélni kell a hidegháború ideológiai csapdjáról.

A csapda rövid leírása, hogy a Nyugat, a nyugati szövetségi rendszer, amelyik a jogállamot valósította meg, a kapitalista világnak nevezte magát, míg a keleti blokk gyakorlata jellegzetesen államkapitalista volt, miközben a közösségi társadalom eszméjét, a szocializmust hirdette. Ennek következtében az USA politikáját a fejlődő országok felé az az ellentmondás jellemezte, hogy a fejlődés elméleti, eszmei perspektívát, az értékrend feltétel nélküli követését nem tudták teljes hitelességgel közvetíteni. A rendszerváltás hosszú, középtávú szakasza láthatóbb módon teremt rendet a fogalmak között. A neoliberalizmus után a jobb és baloldali populizmusok domináltak ideológiailag, ami a globalizáció, jogállam, világpolitikai demokrácia megszilárduló rendszerében feloszlának, megszűnnek hatni.

A hidegháború idején az ideológiai csapda időleges áthidalására született meg Walt Rostow fejlődési elmélete. Az elmélet lényege, hogy a fejlődés célja a magas szintű tömegfogyasztás, aminek a feltételeit kell megteremtenie a gazdaságpolitikáknak. Ebben különböző szakaszok vannak, amelyek során eléri a fejlett országok jóléti szintjét. A Nyugat ezáltal jóléti mintává vált, ez a demonstrációs hatás. A jóléti állam egyike a Nyugat jelenkorban megszűnő jellegzetességének.

A 20. század második felében a jóléti állam demonstrációs hatása fontos eszköz volt a globális irányításban, és ennek anomáliája volt a fogyasztói társadalom. Ez a demonstrációs hatás működött a rendszerváltás, a keleti blokk összeomlása mögött is, bár nem a demonstrációs hatás miatt szűnt meg a Szovjetunió és a keleti blokk. A hidegháborúnak a globalizáció második infrastruktúrális korszakának kiépülése vetett véget.

A 20. század 70-es éveitől kezdődő neokonzervativizmus célja a hidegháború lezárása volt, mert a keleti blokk birodalmi törekvései jelentős instabilitást, geopolitikai fenyegetést tartalmaztak. Ez részben geopolitikai, biztonságpolitikai, részben gazdaságpolitikai fordulatot jelentett. Biztonságpolitikai tekintetben a mikroelektronikára és a csillagháborús eszközökre, a gazdaságpolitikában pedig a szabadságra helyezték a hangsúlyt a jóléti állam paternalizmusával szemben. A neokonzervatív közgazdászok a teljesítményelv torzulását látták a jóléti államban, ezért következetesen felléptek a potyautas jelenséggel vagy a középszerűséggel szemben. Támogatták a technológiai haladást, a harmadik ipari forradalmat, mert az felszámolta a középszerűséget és a rutin tevékenységeket.

A neokonzervativizmus a teljesítményhiány, a középszerűség felszámolásában támaszkodott a neoliberalizmusra, de a két irányzat nem azonos. A neoliberalizmus a klasszikus kapitalizmus hagyományát elevenítette fel az új geopolitikai szerkezet és a technológiaváltás ösztönzése érdekében. Azonban szabadságon (a gazdálkodás szabadságán) a kizsákmányolás szabadságát is értette, tagadta a demokrácia elvi lehetőségét. A neoliberális elvek szerint a demokrácia hatékonyságvesztéssel jár, ezért a kirekesztésen alapuló társadalom működik jól.

A keleti blokk összeomlását kísérő ideológiai fordulat az antikommunizmus volt. Nem az antikommunizmus volt a probléma, hanem az, hogy ennek az ellentétéként a kapitalizmus állították és nem az új világregendet. Érdekes ideológiai fejlemény hogy Piketty a demokratikus szocializmust állítja szembe a kínai antidemokratikus rendszerrel (Piketty, 2022). Ennek értelmében a neoliberális piacgazdaság győzte le a tervutasításos rendszert, a rendszerváltás a kapitalizmus győzelme a szocializmus felett. A magántulajdon hatékonyabb az állami tulajdonnál, a parlamentáris, képviselői demokrácia a részvételi demokráciánál (Kornai, 2007).

Ugyanakkor a változások neoliberális magyarázata csak ideológiai keretként értelmezhető, mert a gazdaságpolitikai gyakorlatot a biztonságpolitika és a geopolitika határozta meg. Ironikus – írta Joseph Stiglitz legutóbbi könyvében (Stiglitz, 2024), hogy miközben a közgazdászok a korlátlan piacgazdaságot hirdették, rengeteget dolgoztak a piac szabályozásának és irányításának elméletén. Ez a mondat jól kifejezi a problémát: a közgazdaságtudomány egészét a neokonzervativizmus politikai gazdaságtana határozta meg, vagyis az, hogyan lehet az értékrendet alkalmazni a piacok működtetésére. Ennek elméleti keretét azonban csak az Egyesült Államokban, annak vezető agytrösztjeiben, gazdaságpolitikai műhelyeiben használták, ahonnan fokozatosan kiterjedt a világ geopolitikai régióira.

A mi térségünkben ezzel szemben a gazdaságpolitikai propagandában a kapitalizmust és az erkölcsi, értékrendi korlátokon átlépő gazdálkodói magatartást támogatták, miközben tartozásunk a nyugati szövetségi rendszerhez egyre több szabályt vezetett be, azok követését írta elő.

A 2010-es évektől egyre nyilvánvalóbb a globalizációs és a nyugati szövetségi rendszer átalakulása. A Nyugat identitása nem a jóléten, hanem az értékrendi megalapozottságon alapul. A jogállam, a történelmileg először nyugaton kialakult, egyetemes értékrend következetes alkalmazása adja a nyugati szövetségi rendszer identitását. A felzárkózási folyamat a globális kormányzás, a jogállam és a világpolitikai demokrácia értékeihez való felzárkózást jelenti.

A globalizáció fogalmának megtisztítása az elmúlt 50 évben ráakódott neoliberais és neo-konzervatív elemektől azért fontos, mert ez ad lehetőséget arra, hogy a globalizációt – Kissinger kifejezésével élve –koevolúcióként, azaz kölcsönös felzárkózási modellként lehessen elképzelni (Kissinger, 2015). A koevolúció keretében minden állam képes a fejlődésre a másik elnyomása vagy kizsákmányolása nélkül. Hibás az a felfogás, hogy az elmúlt kétszáz év nyugati gyarmatosítását a nyugati gyarmatosításának kell követnie. Ellenkezőleg, a gyarmatosítás kora zárult le.

A koevolúció jegyében fogalmazódott meg a globalizációt irányító értékrend, a biztonság, szabadság, demokrácia és jólét 2001-ben, és innen indult el a tudatosabb kommunikáció az értékrendről. Ezzel elkezdődött a biztonságpolitika demokratizálása, benne hangsúlyosan az Európai Unió és a NATO többi tagországának bevonása a globális biztonság szavatolásába. Ez a fordulat igényli az értékrendre és azon belül a biztonságra vonatkozó kommunikáció erősítését. Ez teremti meg, ez adja a szövetségi rendszer identitását.

A világpolitikai részvételből, a világpolitikai demokráciából fakad a gazdaságpolitika minden ország esetében, ezért John Mearsheimer elméletének rövid bemutatása elengedhetetlen a gazdaságpolitikai és a politikai gazdaságtani összefüggések megértéséhez. John Mearsheimer a külpolitikai döntéshozási mechanizmusban három elemet emelt ki: a hiteles elméletet, a logikus gondolkodást és a tanácskozó jelleget. Ezek együtt adják a racionális magatartást (Mearsheimer, 2023).

A hiteles elmélet a döntés alapja, és ennek meghatározásához kevésnek tartjuk Mearsheimer meghatározását, ami szerint hiteles elmélet az, ami alá van támasztva és a társadalom elfogad. A hiteles elmélet a történelem irányának kérdését veti fel, itt kell megemlíteni Francis Fukuyama megkerülhetetlen tételét a történelem végéről. Eszerint 1989-ben a történelem véget ért, mert sikerült világháború nélkül elérni a világrend változását. Ezt a tételt a mai napig nem haladta meg a társadalomtudomány és a viták a kínai rezsinváltásról ugyanezt a problémát érintik. A Fukuyama tézis értelmében a kínai rezsinváltás nem fenyegeti a civilizáció és a kultúra fennmaradását.

A Fukuyama tézis második fele azonban továbbgondolásra szorul, hiszen Fukuyama azt állította, hogy azért biztos a világháború elkerülése, mert a liberális demokráciában létezik olyan intézményrendszer és ideológiai keret, ami minden konfliktus megoldását lehetővé teszi. Ezt már akkor is sokan vitatták, mára pedig egyértelművé vált, hogy ebben a formában ez fenntarthatatlan álláspont. A megoldás azonban nem a visszalépés a régi két vagy több pólusú világrendhez, hanem a liberális demokrácia, mint keret meghaladása a globális kormányzás és a globális partnerség irányába.

A liberális demokrácia azt jelentette, hogy a piac, aminek játékszabályait a multilaterális szervezetek meghatározzák, elegendő a világ igazgatásához. Ezzel szemben az a világpolitikai tapasztalat már 2001-től kezdve az, hogy ez kevés a stabilitáshoz és elengedhetetlen a globális szintű kooperáció, kormányzás.

A globális kormányzás jelent meg a 9/11 kezelése kapcsán közvetlenül a biztonságpolitikai alrendszerben, különös tekintettel a titkosszolgálati és katonapolitikai területen, 2008-ban a pénzügyi területen, 2019-ben az egészségügyben, 2021-től az energetikában és az iparpolitikában, illetve a korszak egészét átfogja a klímavédelem és a törekvés a globális problémák kezelésére.

A hiteles elmélet az új világrendben a globális kormányzás, aminek egyik látható eleme ma a szövetségi rendszereken belüli és a közöttük zajló kommunikáció. Ezek mutatják, hogy lehet racionálisan, logikailag konzekvensen érvelni a kooperáció mellett anélkül, hogy fel kellene adni a hiteles elméletet, az értékrend érvényesítését.

Az értékrendi, ideológiai vita a szövetségi rendszeren belül és a szövetségi rendszerek között ezért a részvétel egyik módja. Hegel megfogalmazásával élve, „ha a filozófiai rendszerek vitatkoznak egymással - az persze más, ha a filozófia álfilozófiával vitázik -, akkor megvan az elveket illető egység, és ezek az elvek fölötté állnak mindenféle sikernek és sorsnak” (Hegel, 2001, p. 100). Amennyiben az egyes szövetségi rendszerek, nagyobb területi egységek kulturális ideológiai alapjáról vita folyik, akkor ez már lehetővé teszi az értékrendi közösség megtalálását globális szinten, feltéve, hogy minden uralkodó ideológia megtisztul a régi világrendet őrző nehezekektől, az „álfilozófiától”. Ez Kína esetében a nacionalista, feudálkapitalista hagyomány meghaladása.

A tanulmány hátralevő részében amellet érvelünk, hogy a 20. században Kína története a rossz hagyománytól történő megszabadulás története is, amelyhez globális támogatást kaphat. A folyamat még nem zárult le, ez tükröződik a tajvani kérdés rendezetlenségében, a makroökonomiai instabilitásban, és néhány más, a jogállamot sértő gyakorlatban.

Kína felzárkózása a 20. században a kínai nyitásig

A híres anekdota szerint Napóleon azt mondta, hogy Kína alvó oroszlán, amikor felébred, a világ beleremeg. Lényegében a civilizáció kialakulása óta folyamatos volt a kommunikáció a Nyugat és Kína között. A hatalmas, ellenőrizetlen sztyeppék kézben tartása, az onnan induló fenyegetések elhárítása közös érdek volt, amelyben a két civilizáció folyamatosan támaszkodott egymásra.

Ez nem változott meg a 18., 19. században sem radikálisan. Az ópiumháborúk, illetve a kínai kereskedelmi nyitás kikényszerítése nem eredményezte Kína formális gyarmatosítását, aminek több oka volt (Westad, 2020). Kína az egyik legősibb civilizáció, szilárd államisággal, erős kulturális hagyományokkal rendelkezik (konfucianizmus, taoizmus stb.), ami képessé tette államiságának megőrzésére (Fukuyama, 2011). Továbbá a nyugati nagyhatalmak hiába versengtek Kínáért, egyik sem tudta legyőzni a másikat. Az Egyesült Államok pedig a 19. század közepétől egyre erősödő kulturális és politikai befolyást gyakorolt Kínára, amely közvetlenül segítette az ország modernizációját.

Nem lehet elfeledkezni a harmadik szempontról sem. Kína a legősibb civilizáció, szilárd államisággal, erős kulturális hagyományokkal rendelkezik (konfucianizmus, taoizmus stb.), ami képessé tette államiságának megőrzésére (Fukuyama, 2011). A stabilitás érdekében modernizálni kellett Kínát, de a 19. században, a klasszikus kapitalizmus időszakában erre csak nagyon ellentmondásos módon volt lehetőség, ezért tekintik ezt a kínaiak a megaláztatás időszakának.

Ahogy a 20. század elejétől kezdve Nyugaton új korszak kezdődött, úgy Kína is új fejlődési pályára kezdett állni. Ebben a legfontosabb elem a marxizmus térhódítása és az orosz forradalom volt. A marxizmus a nyugati értékrend exportja volt keletre, de még a régi világrend attitűdje szerint és keretei között. A marxizmus ennyiben közvetített a régi és az új világrend hosszútávú átalakulási folyamatában. Természetesen a bolsevik párt célja a világforradalomra történő felkészülés volt.

A marxista politikai gazdaságtanból három olyan fogalom jelent meg hangsúlyosan a kínai gondolkodásban, amelyeknek napjainkban is jelentősége van. Az imperializmus, a népi demokrácia és a gyakorlat fogalma (Mao Ce-tung, 1952-54). Ezek a fogalmak már érzékeltették a gazdaságpolitikai, politikai gazdaságtani különbséget a korabeli szovjet ideológiával szemben.

Az imperializmus elleni harc volt a Kínai Kommunista Párt (KKP) fő jelszava, ez nagyobb szerepet játszott Kínában, mint a szovjet forradalom során, amelyet az osztályharc, a cári hatalom megdöntése mozgatott. Az oroszok saját tőkés osztályukkal és földbirtokosaikkal szemben léptek föl, és ennek alárendelten kapott szerepet az imperializmus elleni harc. Ezzel szemben Kínában a forradalmi mozgalom célja a kínai nemzeti önállóság visszaállítása volt a japán és a nyugati hódítókkal szemben, ennek volt alárendelt a nemzeti burzsoázia elleni küzdelem (Mao, 1952).

A kínai forradalom jobban támaszkodott a kínai hagyományokra az államépítés során, ugyanakkor könnyebben lépett szövetségre más osztályokkal. Ennek eredménye a frakcióharc és az osztályharc közötti különbség elmosódása lett. A hivatkozás az állam stabilitására indokolt szolgáltatott az osztálykülönbségek, a kizsákmányolás fenntartására, könnyebben kötöttek kompromisszumot a provinciális nemzeti burzsoáziával az idegen hatalom elleni küzdelem érdekében, mint az a marxi elméletből következett volna. Ez lelassította a technológiai és gazdasági fejlődést is. Az osztályharc eredménye az osztály nélküli társadalom megteremtése, a megszabadulás a szolgai, fizikai munkától, és az ebben az irányba történő következetes haladást jelenti. Amennyiben engedményeket tesznek az előbb felsoroltak tekintetében, ez azt eredményezné, hogy a provincializmust, a fizikai, szolgai jellegű tevékenységet őrzik meg a látványos, időleges stabilitás érdekében. A kínai államban a hivatalnoki rendszer stabilitásával párosult a technikai elmaradottság.

Az imperializmus és az osztályharc közötti hierarchia eredményezte a KKP erősebb támaszkodását a paraszti tömegekre. Kína, mint ahogy a Szovjetunió is, alapvetően paraszti ország volt, de a fejlődés irányát tekintve két különböző úton indultak el. A szovjet vezetők a társadalmi felzárkózást a munkássá válásban látták, mert ezen a módon szerezhették meg a magasabb termelési kultúrát.

A KKP ezzel szemben megőrizte a nyitásig a parasztságot és a falut, a falu gazdasági szerepét, jelentőségét („a falu bekeríti a várost”). A „sok falu”, a faluközösségek hálózata a területek megtartása szempontjából hatékony, ezek vezetése szerves része volt a konfucianizmusnak és a taoizmusnak, amelyeknek több elemét a KKP át is vette.

A paraszti tömegek elsődleges fontossága jelent meg a Kínai Népköztársaság kifejezésében, vagy a népi demokrácia fogalomban. A népi demokrácia fogalma azt tükrözte, hogy a paraszti tömegeket vonják be a politikai, gazdaságpolitikai intézményrendszerbe. Ez meghaladta a szovjet formát, egy fokkal nagyobb pluralizmus volt a keleti blokkon belül.

A tétel geopolitikai összefüggése „a szocializmus egy országban” tétel érvénytelenné válása, ami a két világháború közötti szovjet modellt jellemezte. Sztálinnak el kellett fogadnia a többi szocialista ország létét és politikai akaratát. Ezzel a keleti blokkban három egység jött létre: a Szovjetunió, a Kínai Népköztársaság és a kelet-közép-európai országok.

A parasztságra támaszkodás a paraszti kis-magántulajdont elfogadhatónak tartotta. Azonban a KKP politikája nem érte el a korabeli egyesült államokbeli modernizációs stratégiát, amelyik az infrastruktúrapolitikára, a villamosításra és az arra ráépülő fogyasztói jószág kosárra támaszkodott. A Nyugat ezzel átvezette a farmert az állampolgári, jogállami létbe, míg Kína a parasztságot, annak elmaradottságát, provincializmusát is megőrizte.

A felzárkózás elmaradása eredményezte a populizmust a kínai politikában. A paraszti tömeg politikai ereje, ezeknek az erőknél a kezelése, tagoltságuk, szembefordításuk egymással volt Mao Ce-tung fő politikai tudása, és ezt fejezte ki a gyakorlat maoi fogalma. A gyakorlat a politikai aktivizmus, a szűkebben vett politikai cselekvés, ami kevesebb a munka felszabadításánál vagy a felszabadított munkánál, mert nem valódi haladást, hanem csak a haragot, az agitációt fejezi ki másként. A gyakorlat kezelte az elmaradt fejlődésből fakadó frusztrációt, de nem oldotta azt meg (Mao, 1952).

A tömegek vezetése, egyes csoportok szembefordítása egymással nyilvánult meg a marxizmus, mint a cselekvés vezérfonala tétel kínai alkalmazásában. Mao ideológiai munkáiban mindig élesen bírálta a metafizikus, merev, dogmatikus szocializmusfelfogást, amivel szembe a mozgásban és állandóan alkalmazásban levő, az ellentéteket egységben tartó marxizmus értelmezést állította. Emögött a sztálini elmélet kritikája állt már a korai írásokról kezdve, mert Sztálin a mozgalmi sokszínűséggel szemben az igazgatási merevséget állította.

Az ellentétek egységben kezelése különösen nagy szerepet kapott Mao Ce-tung „A népen belüli ellentmondások helyes megoldásáról” című brosúrájában (Mao, 1957). A szöveg fő mondanivalója szerint nem lehet és nem is szabad kiküszöbölni a népen belüli ellentmondásokat. A helyes politika ezek figyelembevétele és alkalmazkodás hozzájuk.

Ez az állítás az osztályharc és a frakcióharc közötti viszony problémájára vonatkozott. Szemben Sztálinnal Mao nagyobb mozgásteret adott a frakcióknak, gazdaságpolitikájának ingamozgásai a frakcióharc állását mutatták. Elutasította a szovjet modell monolit egységét, de nem engedte meg a frakciók közötti elméleti vita lefolytatását sem. Ezzel átlendült a másik irányba, a frakcióharc részének tekintette a szélsőséges irányzatok működését is.

A Mao-korszakban elkövetett szörnyűségek és kegyetlenségek a szélsőségek működésének következményei, mert a frakcióharcot nem rendelte a jog uralma alá. Az ellentétek egysége tételben elméleti hibát követett el, mert a kibékíthetetlen, antagonisztikus, osztályjellegű ellentmondást fel kell számolni. Az persze igaz, hogy a nem-antagonisztikus ellentét minden társadalom része, azt harmóniává lehet formálni.

A kínai forradalom megszüntette a császárságot, elkezdte felszámolni annak rossz hagyományát a feudalizmust, és ezzel elindította a felzárkózást, még ha ellentmondásos módon is. A Nyugat, különösen az Egyesült Államok ezért aktívan támogatta a kínai forradalmat azzal, hogy a II. világháborúban Japán birodalmi, középhatalmi törekvéseit számolta fel. Meg akarta szüntetni Japán döntőbíró szerepét Oroszország és Kína között (McGregor, 2018). A Roosevelt-adminisztráció az új világrend egyik tartóoszlopának tekintette Kínát, ami utalt a hosszú távú, felzárkóztatási stratégiára (Kissinger, 1996).

A kínai nyitás (1971-1989)

Henry Kissinger „Fehér házi éveim” (2011) és a „Kínáról” (2011) című munkájában hangsúlyozta, hogy kínai nyitásról, és nem kínai kártyáról van szó. Ez nem manipuláció, hanem őszinte külpolitikai szándék. A Kína felé való nyitásra nem azért volt szükség, hogy a Szovjetunióval szemben kártyaként kijátsszák, hanem az Eurázsia-politika következetes folytatásaként, a birodalmi hagyományok felszámolása és az új világrendnek megfelelő globalizációs szerkezet megteremtése érdekében.

Kissinger elméleti tevékenységének egyik legfontosabb tétele az összekapcsolás doktrína (Kissinger, 2011), azaz a globális jelenségek egységes rendszerben kezelése. Ez fokozottan igaz volt erre az esetre is, amennyiben a vietnámi háború lezárásához szükség volt a kínai nyitásra. Nem azért, mert Kínával kellett volna békét kötni a vietnámi kivonuláshoz, hanem azért, mert a vietnámi háború mögött, nem is annyira rejtett módon, a szovjet-kínai konfliktus húzódott meg.

Vietnam akkor a keleti blokkon belül a szovjet, azon belül is a birodalmi törekvések kifejezője volt, és ezt a törekvést ellensúlyozta az Egyesült Államok. A kínai nyitással további támogatást adott Kína modernizációjához, megszabadítva Kínát a birodalmi jellegű szovjet irányzat nyomásától, ami fejlődésre adott lehetőséget az országnak katonai konfliktus nélkül. Hozzá kell tenni, hogy a vietnámi háború lezárásával a szovjet fejlődésben is fordulat állt be, ott is teret nyert a fejlődést támogató irányzat. Ez Kissinger „Fehér házi éveim” (2011) című művéből is kiolvasható, amelyből három elemet emelünk ki: a gazdaság az első-tételt, a „rejtsd el az erőd, várd ki az időt” tézist és végül a Tajvan-problémát.

Kissinger műve alapján jobban megérthető a kínai nyitás ideológiai, elméleti keretrendszere. A gazdasági nyitás volt az elsődleges tétel (Kissinger, 2011), amelynek szellemében a KKP vezetői és az USA vezetői félretették az ideológiai és geopolitikai ellentéteket, csak a gazdasági fejlődés feltételeinek a valódi globalizációs ideológia alapján történő megteremtésére koncentráltak. Ezt az a meggyőződés vezette, hogy a KKP a modernizációt fogja választani az anti-imperializmus helyett, alkalmazkodni fog a globalizációhoz, és nincs szükség ideológiai konfrontációra megkezdődik az ideológiai egység.

A gazdasági nyitás kérdése a neokonzervatív fordulat szerkezetére is rávilágít, a geopolitikai ideológiai küzdelmek gazdasági eszközökkel való meghaladására. A kínai (illetve a keleti blokk minden országában jelen lévő provinciális, feudálkapitalista) irányzatot a neokonzervatív gazdaságpolitika úgy semlegesítette, hogy gazdasági perspektívát nyújtott. Ennek következménye lett az együttműködés a neoliberalizmussal, ami kihasználta a kispolgári önzést és a törekvést a kizsákmányolásra.

Teng Hsziao-ping híres mondása volt: „nem számít, hogy fehér a macska vagy fekete a macska, amíg megfogja az egeret, addig jó macska”; hasonló gazdasági alapvetése volt, hogy „az alapvető ellentmondás szocializmus és piacgazdaság között nem létezik”. Ezek a gondolatok nem a nyugati és a keleti modell közötti választást, hanem a kiskapitalista gazdaság és az egyenlősdi-re törekvő politika közötti kompromisszumot mutatják.

Ezt a „kompromisszumot” nevezték szocialista piacgazdaságnak, amely szerint a gazdaságban lehet kis-kapitalizmus, kis tőkére épülő, kevés erőforrást igénylő, az ön- és mások kizsákmányolását támogató gazdaság, de az ebből kiemelkedő, teljesítményt felmutató vállalkozást a szocialista egyenlőség jegyében megfosztották erőforrásaitól. A szocialista piacgazdaság piac fogalma ezért nagyon korlátolt és ellentmondásos piac fogalom volt, és nagyon messze állt a nyugati, jogállamiságon alapuló piactól. A klasszikus politikai gazdaságtan fogalmai szerint a kulturálatlan, technológiai fejlődésre csak nagyon kevés alkalmas tőkét, vállalkozást díjazta.

Ami miatt mégis haladásnak tekinthető ez a korszak, az ennek a gazdálkodói csoportnak a bevonása a világpiacba, piaci lehetőségek biztosítása számukra. Az exportorientáltság nem a szocialista piacgazdaság miatt jött létre, hanem a nyugati, amerikai gazdaságpolitika talált olyan területeket (textilipar, könnyűipar egyéb ágai), amelyekben ez a termelési kultúra képes volt olcsó, de nem túl magas színvonalú teljesítményre. Ezzel a nyugati orientáció, a nyugati demonstrációs hatás felé mozdították el a kínai társadalmat.

Az exportorientáltság nagyobb stabilitást adott, lehetővé tette a város és a falu közötti egyenlőséget, aminek egyik példája a különleges gazdasági övezetek létrejötte; a nyugati orientáció összefogta Kínát, közös célt adott fejlődésének.

A kínai fejlődés ezen korszaka kapcsán gyakran idézik Teng másik híres mondását, „rejtse el az erőd, várd ki az időt”. Ennek egyik értelmezése Kína nacionalizmusa, törekvése a világhatalomra, ami nem enyhült, csak türelmesebbé vált. Ez az álláspont ugyanakkor nem fér össze a kínai fejlődés irányának egészével, azt feltételezi, hogy a két szereplő, az Egyesült Államok és Kína kölcsönösen manipulálta volna egymást.

Értelmezésünk szerint ez inkább Kína Eurázsia politikájára vonatkozik, azaz a viszonyt a korabeli Szovjetunióhoz és Japánhoz. Az idő, amire a mondás utalt, a japán és a szovjet birodalmi törekvések felszámolására világít rá, amivel szemben Kína is részben birodalmi célokat állított, de ezeket a célokat rejtetten, gazdasági eszközökkel kívánta elérni (Vogel, 2011). Kína az elrejtéssel saját magától is megvédte önmagát. A tételben az is benne rejlik, hogy a nacionalizmust csak háttérbe tudta szorítani, a megszüntetésre akkor nem volt lehetőség, bár ez is korlátozta a nacionalizmust, hiszen, ha nem lehet kimondani, akkor a mozgósító erővel sem bír.

A kínai nyitás globalizációs jelentősége a marxista kategóriákban rejlő nacionalizmus felszámolása, a Tajvan kérdés rendezése. A Tajvan-problémának nemcsak geopolitikai, hanem ideológiai, elméleti összefüggései is vannak. Tajvan a köztársasági-republikánus hagyomány megjelenítése a kínai állammodellben. A republikanizmus nem azonos a kapitalizmussal, mert abban a piaci szereplők erkölcsi szilárdsága vezeti a gazdálkodói magatartást.

Kétségtelen, hogy a republikanizmusnak lehet átfedése az osztálytársadalommal, mert az erkölcsi különbségből osztálykülönbségre is következtethetnek a gazdálkodók. Marx és a marxizmus csak ezt az elemet hangsúlyozta, az erkölcsösséget képmutatásnak tekintette. Ez tagadhatatlan, de elképzelhető az erkölcs megőrzésére, és nem az osztálykülönbség fenntartására irányuló törekvés is. Ez a jogállam felé vezető út az erkölcs kiterjesztése. Tajvan befogadásával ez a követelmény jelent, jelenik meg Kína számára. A jogállami értelemben vett piac, a piac szabályozása és vezetése volt a 20. századi nyugati társadalmi, gazdasági modell, aminek a befogadása hiányzott a 20. századi szocialista elméletből. A szovjet ideológiában a piac és az áruterelés kategóriája azonos maradt a piaci kizsákmányolással, ami nem fér össze a fejlődéssel és a tervezéssel. Ez az álláspont akkor válik tarthatatlanná, amikor az államnak, ebben az esetben Kínának kell irányítania, szabályoznia a piacot. A kínai nyitás eddigi történetében ez a követelmény nem jelent meg, mert a Nyugat szabályai határozták meg a kínai gazdálkodók viselkedését. Napjainkban azonban elkerülhetetlen a politikai gazdaságtani problémák tisztázása.

A nyitás első korszakában Kissinger formulája működött, ami nyitva hagyta, hogy kit tekint az Egyesült Államok egy Kínának: Tajvant vagy a szárazföldi Kínát, de az „egy Kína” elvet elfogadja. Ez a formula nemcsak diplomáciai bravúr volt, hanem az a keskeny mezsgye is, ami lehetővé tette a szárazföldi Kína továbbfejlődését a jogállam irányába azzal a lehetőséggel, hogy befogadja a tajvani republikanizmust. A tajvani kérdésben tett előrehaladás Kína jogállami szintre való felzárkózásának a mércéje is. Addig nem történik meg a kínai jogállam felzárkózása, a folyamat befejezése, amíg a szárazföldi Kína nem adaptálja a Tajvanban kiépült nyugati társadalmi, gazdasági rendszert.

Kína a keleti blokk összeomlása után

1989-1991 jelentősen megváltoztatta Kínát is. A szakirodalom ezt három eseményben szokta összefoglalni: a Tienanmen téri események, a Szovjetunió és a keleti blokk összeomlása, illetve az első Öböl-háború. Ezek az események három problémát vetnek fel: Mi vezetett el a Tienanmen téri eseményekhez? Miért tudta elkerülni Kína a Szovjetunió és a keleti blokk sorsát? Az első Öböl-háborúban kialakult új globális rendben mi volt Kína szerepe?

A Tienanmen téri események a szocialista piacgazdaság modelljének bukását jelentették. Kissinger „Kínáról” (2011) című művében nagyon árnyaltan elemzi az eseményeket, hiszen akkor megjelent Kína szétesésének veszélye, a demokrácia-követelések mögött erősen jelen volt az igény az anarchikus modellre is, amit nem lehetett támogatni. Az kétségtelen, hogy Kína nem jogállami eszközökkel oldotta meg a helyzetet, és ennek oka az az ideológiai-elméleti korlát, ami a szocialista piacgazdaságot Kína vezető ideológiájává tette. Elmaradt, vagy csak nagyon korlátozottan ment végbe az elméleti tisztázás, és ez a mai napig érezteti hatását.

Az SZKP a szocialista piacgazdaság problémáján nem tudott túllépni, és bár nem ez vezetett bukásához, de közvetlen okként jelentős szerepet játszott benne. Gorbacsov számára a '68-as események meghatározóak voltak politikai nézetei kialakulásában, az akkori a csehszlovák modelt szerette volna alkalmazni a Szovjetunióra. Az ennek nyomán kialakuló káosz, az ellátás összeomlása, a szervezetlen és irányítatlan gazdaság jelentős mértékben hozzájárult bukásához.

Az első Öböl-háború tette világossá a világ számára az Egyesült Államok vezető szerepét, és ezzel együtt a középhatalmiságra épülő politikai viselkedés végének kezdetét. Szaddam Hussein stratégiája a világhatalmak szembeállítására megbukott, nem tudta megakadályozni a világ-méretű összefogást.

Irak visszaszorítása nemcsak a kínai fegyverek hatástalansága utalt (Doshi, 2021), hanem arra is, hogy nincs mód a visszatérésre a két- vagy több pólusú világrend felé, nincs alternatívája a nyugati értékrendnek, ami akkor még összekapcsolódott a nyugati orientációval. Az iraki rendezés a nyugati értékrend és a keleti orientáció szintézise (a baloldali thatcherizmus egyik megjelenítése).

A nyitási politika második szakaszában 1992-től Kínában új gazdasági modell kezdte felváltani a szocialista piacgazdaságot – a bekapcsolódás a globális értékláncokba, vagyis az outsourcing. Kínában megjelentek a multinacionális vállalatok gyártó kapacitásai is először vegyesvállalati formában, később önállóan.

Az outsourcing radikálisan emelte a termelési kultúrát, mert a multinacionális vállalatok a legkorszerűbb felé mutató technológiákat exportálták Kínába. Ez hozzájárult ahhoz, hogy a kínai társadalom jelentős része közvetlenül érezze a globalizációt létbiztonsága szavatolásában. Hozzájárult az infokommunikációs technológiák elterjedéséhez is, hiszen a multinacionális cégek az ellenőrzés és felügyelet technológiai feltételeit is biztosították.

Az outsourcing segítette a gazdaság egészének fejlődését, különösen a szegénységből történő kiemelkedést. Ekkor indult el a kínai középosztályosodás, ezért a kilencvenes éveket sikeres évtizedenként értékeli a világban és Kínában is. A siker egyik tényezője volt a viszonylag kevésbé tanult, vidéki tömegek beáramlása az új húzóágazatokba, az elektronikai iparba, a gépgyártásba és a feldolgozóipar többi ágazatába (Rajan, 2024).

Az új iparágak főleg a keleti parti városok közelében telepedtek le, aminek eredménye Belső-Kína és a tengerpart közötti jelentős egyenlőtlenség lett. Ezt a hukou-rendszerrel szerette volna korlátozni a kínai gazdaságpolitika, és a családi kötelékek megerősítésével igyekezett megtartani a népeket Belső Kínában. Ez a stratégia addig helyes, amíg a gazdaság az összeszerelő üzemen alapszik, de az ennél magasabb színvonalú munka stabilabb egzisztenciát igényel.

Az outsourcing következtében Kínában a jelentős jövedelemnövekedés mellett még jelentősebb jövedelem egyenlőtlenségek jöttek létre, erősebbé vált az úgynevezett „elit”, amelyik erősen kötődött a pártbeli hierarchiához, ugyanakkor családjának és rokonságának képes volt nyugati, amerikai életszínvonalat biztosítani, beleértve az iskoláztatást is. Ennek az egyik politikai gazdaságtani kifejeződése volt a Hongkong csatlakozásakor használt egy ország két rendszer kifejezés.

A pénzügyi központ csatlakozásának hatására a kínai pénzügyi tartalék nagyobb mértékben tudott megjelenni a világban, Kína egyre fontosabb globális pénzügyi befektetővé vált. Ezzel együtt hosszú távon nehezen fenntartható ellentmondás jött létre a pénzügyi piacokon. A Kína által megtermelt javakból származó jövedelmet jellemzően amerikai állampapírok vásárlására fordították. Kína ezzel hitelt adott az Egyesült Államoknak, amiből az amerikaiak kínai javakat vettek.

Ezt a kört nagyobb megrázkódtatás nélkül nehezen lehetett megbontani. A kínaiak akkor még nem tudták volna megvásárolni a termékeiket, a belső piac még nem volt elég fejlett ehhez, szükségük volt az amerikai fogyasztásra. Az amerikaiak ugyanakkor ezt csak külső, kínai erőforrásokkal tudták finanszírozni.

Az egy ország két rendszer elv ezért azt fejezte ki, hogy Kína képes volt egyszerre részt venni a globális munkamegosztásban és ugyanakkor fenntartani az elmaradottabb, a belföldi piacra termelő vállalatokat. Ez az elmaradottabb rendszer felelt meg a szocialista piacgazdaságnak, de már alárendelt, gyengülő formában.

A fenti egyensúlytalanságot, az ebből fakadó politikai és gazdaságpolitikai feszültségeket a Kínai Kommunista Párt képes volt kezelni, aminek oka elsősorban az volt, hogy Kína megőrzése globális érdek volt. A Szovjetunió több volt Oroszországnál, ezért a Szovjetunó és az SZKP megszűnése segítette a tagköztársaságok önállósodását, az Eurázsia probléma megoldását, a birodalmi hagyomány megszüntét. Kína esetében más volt a helyzet, mert több ezer éves kultúrájával, hagyományával és biztonságpolitikai szerepével nem eshetett szét. Megőrzésének egyik eszköze a konfucianizmus erőteljesebb bekapcsolása volt a KKP működésébe.

A konfucianizmus a kínai nemesi erkölcs intézményesített vallási formája. A konfucianizmus képes volt olyan igazgatási erkölcsöt és gyakorlatot teremteni, amire támaszkodva Kína egysége és fejlődése biztosítható volt. A KKP lényegében adoptálta ezt a konfucianizmust, aminek az eszköze a pártfegyelem és a párthierarchia volt.

Gyakran felmerül az elemzésekben, hogy a KKP leninista párt (McAdams, 2018). Ha ezen azt értjük, hogy forradalmi, akkor ez egyre kevésbé igaz. A KKP a kínai nyitástól kezdve egyre gyengülő mértékben támogatta a forradalmat vagy a terrorizmust. Ugyanakkor, ha azt értjük a leninista kifejezésen, hogy centralizált és politikai akaratot valósít meg, akkor érvényes, bár ez a képesség tette lehetővé a konfucianizmus befogadását.

A konfucianizmus sajátos államvallás, az állam stabilizálásának és fenntartásának értékrendjét megjelenítő intézmény. Kissinger ezért érvelt a kínai egypártrendszer adaptálása mellett az Egyesült Államokba, mert úgy látta, hogy a politikai megosztottságon való felülemelkedéshez szükséges egy elkülönült intézmény az állam egységes politikai akaratának kifejezésére. Kissinger természetesen nem a KKP-ra gondolt, amikor az egypártrendszer szempontját felvetette.

A kétezres évek Kínája

Az outsourcing nemcsak Kínát, hanem a világ egészét is átalakította. A gyártási kapacitások tömeges kitelepítése hozzájárult az úgynevezett ipartalanítási folyamathoz, ami megszüntette a hagyományos, futószalagon alapuló gyáripart a fejlett országokban. Ez jelentős területi egyenlőtlenséghez és tömeges munkanélküliséghez vezetett.

Az így előállt helyzetet Kína-hatásnak nevezik a szakirodalomban, bár élénk vita folyik arról, hogy mekkora szerepe volt ebben a gyártás kiszervezésének és a technológiai átalakulásnak. A vita azért sem akadémikus, mert a mögötte meghúzódó kérdés az, hogy a visszaszervezés, ami 2008 után kezdődött el, hogyan, milyen technológiai körülmények között menjen végbe? Milyen felkészültségű munkavállalói körre és milyen vállalati formákra van szükség?

A szakirodalomban ma már szinte konszenzus van abban a tekintetben, hogy a 20. században még időlegesen jelenlevő, a középszerű teljesítményt befogadó termelési szerkezet nem alkalmas a 21. század technológiai környezetére. Az ösztönzés a kimagasló teljesítményre a fejlődés egyetlen módja, és ehhez kell a gazdaságpolitikának megfelelő körülményeket teremtenie.

A kitörés kényszerét a középszerűség technológiájából Kína is felismerte, és a 2000-es évek közepétől egyre tudatosabban építette ki innovációs kapacitásait, teremtette meg hozzájuk az akadémiai, egyetemi háttérrel, választott ki húzóágazatokat és hozott létre márkákat.

Az elképzelést új iparosítási tervként határozták meg 2002-ben és az alábbi irányokat jelölték ki: innováció vezérelte feldolgozóipari kapacitások kiépítése, infrastrukturális fejlesztések felgyorsítása elsősorban a nagy sebességű vasutakra támaszkodva és a számítástechnikai, telekommunikációs iparágak fejlesztése. A húzóágazatok kiválasztása tudatos gazdaságpolitikai, politikai gazdaságtani tervezés eredménye volt. Kína szakítani akart a „vakrepüléssel” a fejlesztéspolitikában – ahogy fogalmaztak a hivatalos dokumentumok –, azzal a gyakorlattal, hogy a tartományok a multinacionális vállalatok beruházásaiért folytatott versengésben veszélyeztessék Kína egységes gazdasági fejlődését.

Kína egyenrangú partnerként kívánt belépni a termékfejlesztésbe a nyugati cégekkel, vezető szerepet kíván játszani az innováció, főleg a műszaki innováció terén. Ennek részeként megerősítette az innovációs kapacitásokat és a vezető egyetemeket pénzügyileg és szakmailag. Bár ez a fejlesztéspolitika nem terjedt túl a vezető egyetemek támogatásán, de a cél az volt, hogy a jövő vállalati és gazdasági vezetőit Kínában képezzék, ne menjenek ki Nyugatra tanulni. A világpolitikai ambíció megnyilvánulása volt Kína belépése a Világkereskedelmi Szervezetbe (WTO), valamint aktívabb tevékenysége a többi nemzetközi szervezetben. Ezekkel a lépéseivel Kína nyilvánította részvételi szándékát a globalizáció intézményi rendjében, aminek fontos politikai gazdaságtani összefüggése, hogy Kína nem gondolkodott két világrendben, nem kívánt és azóta sem kíván visszatérni a hidegháború geopolitikai szerkezetéhez. Ennek rövid középtávon ellentmond a kínai revizionista frakció hidegháborús kül- és belpolitikai magatartása, amit a nyugati szövetségi rendszer megfelelően kezel. A magasabb szinten történő részvétel a globalizációban és az értékláncokban új gazdaságpolitikai problémát vetett fel.

A politikai gazdaságtani feladat ettől kezdve a kínai társadalom átvezetése volt a tudás alapú társadalomba. Ez más jellegű foglalkoztatást, más motivációs környezetet és más technológiát igényelt, és ebben fontos szerepe van a helyes elméleti keretnek is.

Az amerikai gazdaságpolitikának a marxi elmélettel való sajátos részleges átfedés átfedése adhat támpontokat, hiszen Marx egyik tétele a munka felszabadítása, a megszabadulás a szolgai, rabszolga jellegű tevékenységektől, és ez a technológiai fejlődés iránya. Továbbá a tervszerű irányítás elve, ami csak az új világrend infrastruktúrája alapján működhet. A marxizmus múlttá vált, a kapitalizmus, szocializmus, globalizáció, világpolitikai demokrácia fogalmi között kell rendet teremteni. A kínai politikai gazdaságtan számára ezért a kérdés a tudás alapú társadalom politikai gazdaságtanának és gazdaságpolitikájának kialakítása.

A kiválasztott húzóágazatok a gazdaságpolitikai dilemmát, a frakcióharcot jelenítették meg. A vasút húzóágazatként az infrastruktúrapolitika része, a felzárkóztatás egyik fontos eszköze. Ugyanakkor főleg a 2000-es évek elején még nem teljesen szabadult meg a benne rejlő tervutasításos modelltől.

Ugyanez látható az ipar- és feldolgozóipar-centrikusságban, a szolgáltatások szerepének elmaradásában is. Az ipar, különösen az építőipar hatékonyan tudja foglalkoztatni a tanulatlan fizikai munkára alkalmas munkaerőt. Az az innovációs folyamat, amit Kína elindított ebben a korszakban, még jellemzően szűkebben vett termék- és folyamatinnováció volt, és a szolgáltatások nem kaptak jelentősebb szerepet. Ez a fizikai munka fejlesztését valóban lehetővé tette, de ez nem volt elég a részvételhez a termelési folyamat egészében, a demokratikus intézményekben, beleértve a demokratikus gazdasági intézményeket is. Kína képessé kezdett válni arra, hogy a műszaki eljárásokban, gépekben, technológiákban felzárkózzon a fejlett országokhoz, de a piacépítéshez szükséges demokratikus intézményrendszer még hiányzott.

A felzárkózási folyamat része volt a márkaépítés, a kínai multinacionális vállalatok megjelenése. Ez nemcsak kínai jelenség, India vagy más fejlődő ország is ebbe az irányba lépett tovább. A márkaépítés a belső piac építését igényli, a fogyasztók szükségleteit, kultúráját kell ismerni és ehhez kell igazítani a fejlesztést. A termelőnek a fogyasztóit közösséggé kell formálnia, és ezt a közösséget tudnia kell vezetni.

A márkaépítéshez tudni kell építeni saját ellátási és értékesítési láncot, abban a normákat kell tudni érvényesíteni, a visszajelzéseket beépíteni a vállalat működésébe, összességében demokratikusabb vállalatvezetést és piacépítést igényel. Ennek érdekében Kína el is kezdte használni a nyugati üzletvezetési módszereket, a gazdálkodástudományokban, üzleti ismeretekben jelentős fejlődés ment végbe, amit a kínai vezetés tudatosan támogatott is. Ugyanakkor a nyugati üzleti tudás alapja, a jogállami gazdaságelmélet és ennek integrálása kihívás a kínai politikai gazdaságtan számára.

A belső piac építése már egy új gazdaságpolitikai irányt is megjelenít, a keleti orientáció felzárkózását a nyugati orientáció mellé. A kínai márkák nem elsősorban a nyugati, hanem a fejlődő országok fogyasztóit kezdték el meghódítani. Számukra kínálták ugyanazt a fogyasztói élményt, mint amit a nyugati fogyasztók átéltek. A meghatározó irány: a keleti orientációt a nyugati értékrenddel és rendszerrel való egyesítése.

A 2010-es évek

A 2010-es évektől a márkaépítés kiegészült az eurázsiai szintű infrastruktúrával, az „Egy övezet, egy út” kezdeményezéssel, illetve később a 16 + 1 projekttel. Mind a kettő Kína Eurázsia, illetve globális ambícióit jelenítette meg. Azt a törekvést, hogy Kína nagyobb mértékben vegyen részt a globalizáció vezetésében. Van olyan értelmezés, ami szerint ez az elterelési stratégia része, Kína célja az volt, hogy az Egyesült Államok hegemoniáját megtörje, és ő legyen hegemon hatalom.

Álláspontunk szerint ez csak az egyik, a kínai nacionalista frakció törekvése volt. Ez az irányzat valóban arra törekedett, hogy visszaállítsa a kínai birodalmat és a környező országokat kihasználja gazdasági fejlődése érdekében. Ugyanakkor jelen volt a másik irányzat is, amelyik partnerségre törekedett a globális folyamatokban és ehhez megfelelő szervezeti formát és ágazatokat keresett.

A globális partnerségre törekvő kínai világpolitikai szerep ágazati megfelelője a 2010-es évektől jelentősen fejlődő kínai űripar volt. Az űrtechnika és a részvétel a világűrben sokkal erősebben épít a partnerségre, ez azzal együtt érvényes, hogy az ágazatnak a katonai használata domináns. A katonaság megnövekedett szerepe a globalizáció új korszakában a biztonságpolitikai alrendszer láthatóbb működésének a megnyilvánulása. A leszállás a Hold sötét oldalán és a többi elem csak a többi „űrnemzettel” együttműködésben képzelhető el, és nem vele szemben (Friedman, 2010).

A globális partnerséget támogató másik ágazat az infokommunikációs technológia, különösen a mesterséges intelligencia. Kína rendkívül sok erőforrást fektetett a mesterséges intelligencia kutatásokba. A kínai előny a rendelkezésre álló hatalmas adatmennyiség volt, hiszen Kínában gyengébbek a személyes adatvédelmi jogszabályok. Azonban a fejlesztési folyamatai kevésbé kreatívak a nyugatihoz képest, hiszen a teljesítményelv, a szabadság tisztelete kevésbé van jelen Kínában.

Mindezek ellenére a mesterséges intelligencia és általában a részvétel a kibertérben sajátos versengő együttműködés, hiszen a különböző informatikai rendszereknek állandóan reagálniuk kell egymásra. És bár szét is válnak, de mégis egységes globális térré formálódnak. Ezt a kínai technológiai cégek működése is jól mutatja, amelyek ma már mindenhol jelen vannak a világban, és emellett szoros kapcsolatban vannak a kínai katonasággal, tőkeerejük jelentős forrása a katonaság. Ez azt is jelenti, hogy a biztonságpolitikai alrendszer szempontjainak alárendelten hozzák meg üzleti döntéseiket. A kelet nem másolja egyoldalúan a nyugati fejlődést, hanem igazodik hozzá.

A versengés arra ösztönzi a kínai vezetést, hogy támogassa és karolja fel az innovációt, korlátozza a kibújási lehetőségeket az ellenőrzés alól. Ehhez nemcsak ellenőrzésre, hanem az állam iránti bizalomra is szükség van, a két eszköz, az ellenőrzés és a bizalom nem váltható át egymásra. Ennek megteremtése csak a jogállami formákon keresztül valósulhat meg. Kína gazdasági fejlődésének ezért is központi kérdése az államépítés, a bizalom megteremtése a jogállami fejlődés pályáján való továbbhaladás.

A 2010-es években ez a bizalom még nem, vagy csak részben alapult a tudáson. Mellette legalább ilyen fontos volt a munka, a foglalkoztatás biztosítása, ami politikai gazdaságtanilag a populizmushoz és a nacionalizmushoz kapcsolódott. A populista foglalkoztatáspolitikai Kína gazdasági növekedését továbbra is extenzív formában képzelte, azaz újabb munkaerő tartalékok megtalálása és bevonása révén (Caj Fang, 2019).

Az új foglalkoztatási modell kialakításához a 20., 21. századi nyugati tapasztalat feldolgozására van szükség. A marxi közgazdaságtan egyik fontos tétele, hogy a kizsákmányolás forrása a munkaerő áru jellege. Ennek meghaladása azonban nem az állami foglalkoztatás, a piac lát-szólagos megszüntetése. Ez legfeljebb az államkapitalizmushoz vezet el. A valódi, hosszú távú megoldás a karriermenedzsment és az életpálya modell minden állampolgár számára, illetve a piaci ösztönzők használata.

A foglalkoztatás stabilitásához szintén bizalomra van szükség a piacban és a piac szabályozásában. Ez az, amit a nyugati, különösen az amerikai közgazdaságtan meg tudott teremteni. Az így felfogott piac nem áll messze a marxi „szabad emberek szabad közösségétől”, már ha szabadságon nem az önkényes, hanem az értékrend alkalmazásának szabadságát értjük. Csak hogy az új világrend szabadság fogalma más, mint a marxista örökség. A logikai pozitívizmus szabadság fogalma a jog, a jogállam működtetését jelenti. Marxnál a szabadság a termelési folyamat szükségszerűségén kívül áll fenn. A technokrácia a szükségszerűség szabad működtetését jelenti.

Az ipari kapacitások foglalkoztatási jellege még erősebben jelentkezik az építőipar felfutásában, hiszen ez az ágazat még erősebben kötődik a tanulatlan munkavállalókhöz. Az építőipar felfutásának másik vonatkozása a kereslet a lakások iránt. A lakásvásárlás megtakarítási formaként nagyon kevésbé hatékony, mégis ez jellemzi a kínai társadalmat. A pénzügyi eszközökhöz ugyanis bizalomra van szükség az államban és a pénzügyi piacokban, ami alacsony Kínában, és ezért gondolják úgy a családok, hogy a lakás, a magántulajdonnak ez a megfogható formája a létbiztonság forrása. A magas megtakarítási hajlandóság mögött az állami gondoskodás alacsony szintje áll. A családoknak kell biztosítaniuk az ellátást az öregek számára és a fiatalok iskoláztatását.

A 2010-es évektől jelentkező gazdaságpolitikai dilemma a kínai társadalomban a közepes fejlettség csapdája. Nagy tömegek kerültek ki a mély szegénységből, elindult a felzárkóztatás, de a következő lépéshez, a tudásalapú gazdasághoz más szemléletre van szükség. A szellemi erőfeszítéshez, a tanuláshoz és a tudás megszerzéséhez csak úgy lehet perspektívát adni, ha a hosszú távú fejlődés irányáról folyik a kommunikáció. Ez a 2010-es évektől csak ellentmondásosan történt meg. Geopolitikai szempontból ezzel visszaértünk Tajvan kérdéséhez: a jogállamiság globalizáció és a világpolitika demokrácia eszmei szintű szintéziséhez.

A kihívások Kína előtt

A Kínai Kommunista Párt nacionalista – állította Rush Doshi (Doshi, 2021). Álláspontunk szerint ez nem egyértelmű. Van Kínának és a KKP-nek nacionalista tendenciája, de van a globalizációhoz felzárkózó irányzata is. A politikai, gazdaságpolitikai folyamat ez utóbbit támogatja, hiszen a nacionalizmus nem fér össze a jogállammal.

A jogállamba való átmenetben a gazdaságpolitikának és a hosszú távú keretet biztosító politikai gazdaságtannak fontos szerepe van. Az elmúlt 50 évvel szemben, amikor az ideológiai, elméleti és gazdaságpolitikai megoldásokat el lehetett választani, most már a fejlődés akadálya a helyes kommunikáció hiánya. A valódi, megvalósuló jövőkép nyújtása és racionális érvelés az elképzelés mellett alapvető fontosságúvá vált. A szakszerű gazdaságpolitikai irányításhoz új szakértői rétegre, technokráciára van szükség, de ennek szervezeti és személyi kérdései meghaladják a dolgozat kereteit.

A gazdaságpolitikai, makroökonómiai problémákat már nem lehet pusztán makroökonómiai eszközökkel megoldani, erre a politikai gazdaságtani megújulásra irányul a nyugati szövetségi rendszer stratégiája.

Három területen várható gazdaságpolitikai, politikai gazdaságtani váltás. (1) A szolgáltatások és az ipari viszonya, (2) a demográfiai válság és (3) a Tajvan kérdés.

1, Bár a COVID járvány óta érzékelhető erőteljesebben, de már a 2010-es évektől folyamatos volt a bírálathoz Kínával szemben a dömpingárak miatt. Ezekkel szemben magasabb vámtételekkel védekezett az Egyesült Államok és az EU is, ami elvezetett a vámháborúhoz, ahogy a szaksajtóban ez olvasható.

Álláspontunk szerint helyes ez a fellépés a kínai dömping ellen, a tudás alapú gazdaság felé történő elmozdulás érdekében, mert Kína gazdasági szerkezetében az ipar helyére a szolgáltatásoknak kell lépniük és ezt ösztönzi a vámháború.

Az ipari kapacitások túlzott mértékű kiépítését a fizikai, szolgai munka biztosítására épülő politikai gazdaságtani megfontolás határozta meg. Az ipari kapacitások folyamatos bővítése az utóbbi 15-20 évben a vulgáris tervezési folyamat eredménye volt, és nem a világpiacnak való megfelelésnek volt köszönhető. Kétségtelen, hogy a munkakultúra, a dolgozók felkészültsége erre volt alkalmas a kínai reform első korszakában, de a tömeges elmozdulás a magasabb hozzáadott értékű tevékenységek felé ma már megkerülhetetlen.

A szolgáltatások erősítése politikai gazdaságtani változást is igényel. A szolgáltatások minőségileg más, demokratikusabb és a szabadságjogokat jobban tisztelő gazdaságpolitikai irányítást feltételeznek.

A szolgáltatások a technológiai fejlődésbe való bevonás eszközei. Korábban hangoztatták azt a bonmot, hogy Kína nem tudja elfogyasztani azt, amit megtermelt, és ez igaz is volt. Ennek oka a szolgáltatások hiánya, mert erre nem lehet utasítani az állampolgárokat, végképp nem működik a tervutasítás modell. Párbeszédre van szükség, a gazdaság egészét átfogó demokratikus intézményrendszerre, minőségi ugrásra a demokratikusabb gazdaságpolitikai gyakorlat irányába.

2, A szolgáltatás orientáltsághoz szorosan kapcsolódik a demográfiai válság. Ez sem redukálható az egyke politikára és az öregedő társadalomra, ami valóban létező jelenség. Emellett jelen van a családok átalakuló szerepe és a fiatalok viszonya a termeléshez. Nem csak Kínára igaz, hogy a fiatalok jellemzően magasabb képzettségűek és kevésbé szívesen vállalnak szolgai rutin tevékenységet, alkotásra és szabadságra vágnak. A gazdaságpolitikának ezt termelési rendbe kell szerveznie, ez a tudásalapú gazdaság (Szabó, 2022).

A feladathoz támpontot nyújt a kínai magas kultúra, a konfucianizmus, a taoizmus és a többi irányzat, amelyek a bölcsesség egészét jelenítik meg, és ennek egyik tétele a sok és az egy egysége.

„Ki tudja megnyugtatni a zavart, ki tudja feléleszteni a nyugalmat? Aki ezt a daót követi, nem vágyik teljességre és mivel nem vágyik teljességre, magát mindig meg tudja újítani.” (Imigyen szól a..., 2019, p. 15.) A teljességre vágyás a gazdaságpolitikában értelmezhető tervutasításos modellként, amivel szemben a taoizmus a bölcsességgel való kormányzást, a tudás vezetését állítja.

A tervezési folyamat területi és ágazati összhangja nyomon követhető a tartományok és a központi kormányzat viszonyában is. Ebben a tekintetben erős hullámzást lehetett megfigyelni az elmúlt 50 évben. Míg Mao Ce-tung időszakában erősen központosított vezetés érvényesült, addig Teng Hsziao-ping jelentős önállóságot adott a tartományoknak. 2012 óta újra a központosításon van a hangsúly, korlátozott sikerrel.

A központosítás oka a fejlődéshez szükséges koordináció, de ebben mutatkozik elmaradás. A tartományok továbbra is jellemzően versengenek egymással az erőforrásokért az ipari kapacitások kiépítése érdekében, és ez vezetett a makroökonómiai egyensúlytalanságokhoz (Zongyuan Zoe Liu, 2024). A túlzott kapacitás oka nem egyszerűen a hibás központi tervezés, hanem a tervezés módszere és megvalósítása. A központi célkitűzéseket minden tartomány megpróbálja túlteljesíteni azért, hogy ezzel politikai és gazdaságpolitikai súlya is növekedjen, ez vezetett el a többletkapacitáshoz.

A jelenség régóta ismert, ezt a problémát a magyar közgazdaságtanban is feltárták már (Kornai, 1957; Kornai, 1982), a tervutasításos rendszer fő problémája a növekedési kényszer, ami a tervezést teszi lehetetlenné. A probléma megoldása azonban nem a tervezés elvetése, hanem a kommunikáció a fejlődésről, az annak alapjául szolgáló értékrendről, a tervezés demokratikus jellegének, stratégiai vonásának a megerősítése. A közös gondolkodás a célokról, a célok elfogadtatása és érvényesítése teszi Kínát egységessé. Ehhez az ókori kínai bölcsesség újra gazdaságpolitikai normává kezd válni.

A Nyugat az értékrendi stabilitást támogatja globálisan és Kínában is. Ezt a folyamatot fejezi ki az Európai Unió derisking kifejezése Kínával kapcsolatban. A kockázat forrása az eltérés a jogállami normáktól, ezért az EU célja a jogállam következetes működése Kínában. Ebben nem lehet kompromisszum, mert az biztonsági fenyegetést jelentene. A jogállami normák ugyanakkor nem vezetnek Kína széteséséhez. Ellenkezőleg, meg fogják erősíteni, hiszen ezek a normák nem nyugati privilégiumok, hanem minden magas kultúra részei.

Kétségtelen, hogy a hidegháborúból örökölt ideológiai megosztottság kapitalizmus és szocializmus között még nem múlt el teljesen. Ez az oka annak, hogy a jogállam fogalmára a kapitalizmus leplezéseként tekintenek. Ez az elméleti-ideológiai akadály a fejlődésnek, ebben várható jelentős előrelépés.

Kína szerepe és törekvései a kelet-közép-európai régióban

A tanulmány következő fejezeteiben a Kína előtt álló kihívásokra igyekszünk perspektívát nyújtani, majd elméleti szinten feloldani azokat a Kelet-Közép-Európában tapasztalható kínai jelenlét elemzésén keresztül. Ennek keretében bemutatjuk a kínai együttműködési törekvéseket a régióban az infrastruktúra fejlesztésektől az akkumulátor- és elektromos autó gyártásig, illetve ismertetjük a kínai vállalatok szerepét a régióban. Ezt követően készítünk egy esettanulmányt a kínai BYD-ről, amelyben bemutatjuk a cég eredetét a kínai autógyártás kontextusában, történetét és főbb termékeit, fejlődési stratégiáját, kitérve a terjeszkedési kísérleteire a KKE régióban.

A 16+1 együttműködés

A kínai infrastruktúra fejlesztések keretét a 2012-ben létrejött 16+1 együttműködés biztosítja a KKE (Kelet-Közép-Európa) régióban. A Varsói (első) csúcson a kormányfők megállapodtak abban, hogy létrehozzák a pekingi titkárságot a kínai külügyminisztérium alatt, ami kihangsúlyozza az együttműködés felépítésének a logikáját (China ..., 2024). Az együttműködésnek természetesen több célja is van (a kereskedelem fellendítése a régió és Kína között, a turizmus és a diák/kutató csereprogramok támogatása, kulturális együttműködés), legmeghatározóbb céljának azonban az infrastruktúra, új technológiák és zöld gazdaság területén történő kooperáció tekinthető. Kezdetben a várt fejlesztések elmaradtak, és a kereskedelem értéke sem érte el 2015-re a 100 Mrd. dollárt (Turcsányi, 2024). Bár újabb törekvési szándékokat is leszögeztek egy 2015-ös white paper dokumentumban (Vision ..., 2024), amelyben az egy évvel a 16+1 megalakulása után létrejövő BRI (Belt and Road Initiative) bizonyos szereplői számára helyezték kilátásba az Információs Selyemutat (ISR). A kommunikációs hálózat fejlesztésének jelentősége a rövidtávon az e-kereskedelem, hosszabb távon a digitális gazdaságok számára teremtett infrastruktúrát. A kezdeményezés azonban a 2019-es dubrovniki 16+1 csúcson is kiemelésre kerülő, e-kereskedelmi ambíciók ellenére sem terjedt végül ki a KKE régióra, mivel 2020-ra 8 állam is kormány szintű közös nyilatkozatot írt alá az 5G biztonságáról az Egyesült Államokkal (Bánhidj, 2021), mivel az Európai Unió kiberbiztonsági kockázatokkal foglalkozó dokumentuma (EU..., 2019) felhívja a tagállamok figyelmét a nem demokratikus berendezkedésű, Unión kívüli országok jelentette veszélyekre.

Szűkülő fókusz - Kína és a V4-ek

Mivel az 5G fejlesztési hálózat, ami egy kulcsprojektnek tűnt a 16+1 kooperáció keretein belül, megghiúsulni látszik, a régió és Kína kapcsolata átalakul, az egységes fókusz helyett bizonyos országokkal szorosabb viszony kialakítása figyelhető meg. A régióból csupán öt országba érkezett 2021-ig jelentős mértékű FDI (külföldi működő tőke) – Magyarország, Szerbia, Románia, Lengyelország, Szlovénia. Az eltérő fókusz mellett az együttműködés tárgyában is változás következett be: a korábbi e-kereskedelem és 5G hálózatfejlesztés helyett az új technológiákra (akkumulátor- és elektromos autógyártás) helyeződött át a hangsúly. A kínai, elektro mobilitással kapcsolatos beruházások a térségben 2016-ban indultak el a komáromi BYD e-busz gyárá-

val. A bejelentés során elhangzott a magyar külügyminiszter részéről, hogy „Azok az országok lesznek vonzóak, melyek a termelést és a digitalizációt a legjobban képesek összekapcsolni” (BYD, 2024). A gondolat lényege utólag könnyen érthető: az ekkora már négy éve (láthatatlanul) működő kínai IKT beruházásokat tervezték inkorporálni a következő generációs fejlesztésekbe a KKE-ben. Egyúttal rámutat arra is, hogy az elektromos autógyártás, bár igényel autóiipari tapasztalatokat, valójában egy teljesen más gyártási folyamaton keresztül jön létre. Ennek oka az elektromos autóval szembeni új elvárások megjelenése. A nagy teljesítményű akkumulátor lehetővé teszi a folyamatos elérhetőséget, az e-autók használat közbeni funkcióinak digitalizációja pedig a felhasználóbarát, folyamatos használatot teszi lehetővé, így valójában ezek az autók egyszerre a felhasználó otthonának és telefonjának a meghosszabbításai (EU ... 2024).

1. táblázat: Fontosabb kínai EV beruházások a V4 országokban

Vállalat	Helyszín	Bejelentés	Beruházás értéke (EUR)	Előállított termék
BYD	Komárom	2016	16,4 mil	e-busz
Guotai Huarong	Olawa (PL)	2020	38,6 mil	akkumulátor alkatrész (elektrolit)
Shenzen Kedali Industry	Gödöllő	2020	37,3 mill	akkumulátor alkatrész
Semicorp Hungary	Debrecen	2021	183 mill	akkumulátor fólia (foil)
Volvo	Valaliky/Kosice	2022	1,2 mrd	e-autó
CATL	Debrecen	2022	7,3 mrd	akkumulátor
Eve Power	Debrecen	2023	1 mrd	akkumulátor
Huayou Cobalt	Ács	2023	1,3 mrd	katód
Sunwoda Mobility Energy	Nyíregyháza	2023	1,5 mrd	akkumulátor
BYD	Szeged	2023	n.a.	e-autó

Forrás: Szunomár, 2024, p. 21.

A magyar külügyminiszter szerint a szegedi beruházás sikerességét az új autót vásárlók aktivitása tudja növelni (BYD, 2024). A 16+1 együttműködés sikertelenségét követően tehát két kulcstényezőre lehet szűkíteni, hogy minek köszönhető a nagymértékű kínai beruházás-áramlás. A teljes KKE régióról a fókusz elsősorban a V4 országokra helyeződött át, mivel a már meglévő ellátási láncokba könnyen tudnak majd csatlakozni a kínai vállalatok, ehhez pedig az együttműködések terén az IKT szektor helyett az elektromos autógyártás vette át a vezető szerepet.

A beruházásokat fogadó országok szemszögéből vizsgálva felmerülnek bizonyos kétségek: alacsony hozzáadott érték, aránytalan környezetterhelés, megfelelő munkaerőhiányban vendégmunkások érkezése, a technológia- és az energiamport (Győrffy, 2023). Ezek ellenére a beruházások száma nő, és ennek kapcsán érdemes megvizsgálni, mi a kínai vállalatok szerepe a térségben. Saját autómárkák hiányában, de kiépült beszállítói rendszerrel berendezkedett or-

szágoiról van szó, miközben az Unió által kijelölt trend egyértelmű: 2035-től (Fit for 55, 2024) kizárólag zero lokális kibocsátású járműveket lehet majd értékesíteni. Ebben az esetben az autógyártóknak a hagyományos alkatrészekre továbbra is a helyi partnerekkel logikus szerződnie. Kontextusba helyezve ennek a jelentőségét, a német autógyártók az új technológiákkal kapcsolatos lemaradásukat kínai K+F központokat létrehozva tervezték csökkenteni (Poplawski, 2023), ami a V4 országok értékláncokból történő kiszorulását jelentheti, így kulcsfontosságú a regionális (elektromos) autógyártás fennmaradása. A BYD szegedi gyártelepítése kapcsán felmerült a legmagasabbra sorolt hazai egyetem (SZTE) közelsége is (Szeged, 2024), és egy jövőbeni együttműködésről is beszélt a logisztikai igazgatóhelyettes, amely a BYD és az egyetem között jönne létre. Ez a Győrben is látott innovációs kultúra meghonosítását jelenti, azaz az elképzelések szerint a technológia intenzív iparágba történő becsatlakozásának van egy spill-over (tovább gyűrűző) hatása is. A befektetéseket fogadó országok (bár ez főleg Magyarországra igaz) felelnek a kapacitások nagy részéért (elsősorban akkumulátor gyártás, de a tervezett évi 300 ezer BYD autó is jelentős mennyiségnek számít majd), valamint a további beruházások vonzásán túl geopolitikai szerepük is van, hiszen így a kelet és nyugat közti technológiai kommunikációért is felelősek.

A kínai autógyártás a BYD példáján keresztül

A kínai autóipar a nyugati országokéhoz viszonyítva fiatal ágazat. Az 1980-as évek előtt nehezen beszélhetünk létező iparégról, hiszen alapvetően Kína és a Szovjetunió közötti technológiai együttműködés részeként elsősorban teherautókat gyártottak: 1956-ban készült el az első teherautó a First Automobile Works (FAW) északkelet-kínai Changchumban található gyárában (Gao et al., 2015). Az 50-es években az autóipar az ország katonai és ipari céljai alá volt rendelve (indulási szakasz 1956-1978), ezáltal lakossági felhasználásra készült autókról még nem beszélhetünk. A szovjet technológia import és az erős központi tervezés akadályozta az innovációt és a versenyképességet, ezért a 78-as gazdasági reformokig nem volt szintlépés az autóipar tekintetében (Guo et al, 2017). A 80-as években megindult a termelés – növekedési szakasz (1979-2000) (Gao et al., 2015) – a piacorientált intézkedések megnyitották az utat a külföldi tudás- és pénzügyi tőkének, valamint Kína engedélyezte a személygépkocsik magántulajdonú vásárlását 1984-ben, az ágazat stratégiai pillérré vált. A kormányzat kötelezte a külföldi befektetőket, hogy a gyártó vállalatok 50-50%-os tulajdon megoszlásban lépjenek partnerségbe hazai partnerekkel, hogy a technológiai tudás átadásra kerüljön. Így a nagy nemzetközi autógyártók, mint a Volkswagen, Ford és a General Motors vegyesvállalatokat hoztak létre belföldi cégekkel, amely lehetővé tette számukra, hogy részesüljenek a gyorsan növekvő kínai piacból, Kína számára pedig technológiai és menedzsment tapasztalatokat hoztak (Donnelly, 2008).

A nyugati technológia a belső kereslet élénkülésével újtára indította a kínai autóipart, ami Kína 2001-es csatlakozásával a Világkereskedelmi szervezethez (WTO) egy újabb, önállóbb szintre került – kilépett a világpiacon (virágzási szakasz 2001-2010). 2006-ra a WTO szabályainak alkalmazása előírt követelmény volt (Donnelly et al., 2003). Saját technológiai újításokkal léptek be a fokozódó nemzetközi piacra, amit az ország erőteljes urbanizációja és a növekvő háztartási jövedelmek következtében keresleti oldalon is fent tudtak tartani. Kína 2009-re a világ legna-

gyobb volumenű autógyártója lett (ebbe a nyugati autómárkák helyi gyáraiból kikerülő autók is beleértendő), ekkor a termelés három autóiipari központra koncentráldott: FAW, Dongfeng Motor Corporation (SAW) és a Shanghai-Wolksvagen (SVW) (Gao et al, 2015).

A gyors növekedés ellenére a kínai autóiipar számos kihívással szembesült, beleértve az alacsony iparági koncentrációt és a nemzetközi minőségi szabványok elérésének nehézségeit. A kisebb kínai autógyártók száma nőtt, azonban ezek gyakran nem rendelkeztek elegendő tőkével és technológiai háttérrel a globális versenyben való helytálláshoz. A negyedik szakasz alapvetően az új energiaforrású járművek gyártásáról szól: ennek egyik oka, hogy a 2008-as pénzügyi válság következtében az USA hagyományos, fosszilis üzemanyag fogyasztású autóiipara iránt a kereslet nagy mértékben visszaesett, míg a kínai állami támogatásoknak és stratégiai termelésnek köszönhetően a kínai autógyártás jobb állapotban vészelté át az időszakot (Mao-Yiang, 2015). Kína kormányzati szinten felismerte a kezdeti globális trendet – és a hazai energiaszükségletük korlátait – ezért kihasználva helyzeti előnyét, elkezdett jelentős hangsúlyt fordítani az új energiaforrású járművek gyártásába.

A BYD-t (Build Your Dreams) 1995-ben alapította Wang Chuanfu kínai vegyész Shenzenben. A mindössze 20 fővel induló cég eredetileg újratölthető akkumulátorok gyártásával foglalkozott. Az akkumulátoriparban elért gyors növekedésének köszönhetően a BYD 2003-ra a világ második legnagyobb újratölthető akkumulátorgyártójává vált, és ebben az évben a vállalat belépett az autóiiparba is, megalapítva a BYD Motor Company-t (Wang, 2020). Ezzel a lépéssel a BYD elindult a globális elektromosjármű-piac felé, amely azóta a vállalat fő tevékenységi területe lett.

Kezdetben az alacsonyabb kategóriájú, kis családi autók piacára fókuszált a hazai piacon, és hamar népszerűvé vált ebben a piaci szegmensben (Zhiqi, 2013). A 2010-es években azonban sikeresen bővítette a portfólióját a közép- és felsőkategóriás elektromos járművek irányába. Idővel a vállalat egyre több piaci igényt fedett le, kínálva szedánokat, SUV-okat és elektromos buszokat. Az akkumulátorgyártásban szerzett tapasztalatoknak köszönhetően versenyképes áron árul elektromos járműveket, a nemzetközi piacokon is megállva a helyét (Wang, 2020): egyik legjelentősebb fejlesztésük a „Blade Battery” nevű akkumulátor, ami biztonságosabb és hatékonyabb a hagyományos litium-ion akkumulátoroknál. A vállalat saját félvezetőgyártása értékes versenyelőnyt biztosít a globális chip hiány közepette, hiszen a probléma sok más autógyártót sújt világszerte.

A vállalati stratégia kapcsán kiemelendő a BYD stratégiai partnerség politikája. A BYD erős hangsúlyt fektet más vállalatokkal kötött partnerségbe, különösen az új technológiák fejlesztése és a globális terjeszkedés érdekében (Masiero, 2016): 2019-ben a Toyotával együttműködésben létrehozta egy közös vállalatot, ami a Toyota számára a vállalat kínai jelenlétét növeli, hozzájárulva a BYD fejlett akkumulátor technológiájához, a BYD pedig profitálhat a Toyota hosszabb autóiipari tapasztalataiból. Másik példaként említhető, amikor 2010-ben a BYD és a Daimler AG egy 50-50%-os tulajdoni megoszlású közös vállalatot hozott létre, ami a prémium kategóriás elektromos jármű piacon hozott létre egy új márkát, a Denza-t. Ez a márka az egyik első kísérlet volt a BYD számára, hogy belépjen a felső kategóriás piaci szegmensbe, így ez a partnerség jól példázza azt a vállalati stratégiát, ahol az egyes vállalati fúziók a területi terjeszkedés mellett a vertikálist is segítik.

A BYD az egyetlen vállalat, amely képes önállóan kifejleszteni és gyártani az elektromos járművek három alapvető technológiáját: az akkumulátort, az elektromos motort és a vezérlő chipeket. Ez a vertikális integráció lehetővé teszi a BYD számára, hogy alacsonyabb gyártási költségeket érjen el az iparági átlagnál. A BYD sikere tehát nagymértékben az iparosítás és a digitalizáció együttes alkalmazásán alapul. A vállalat stratégiai fókusza a technológiai innovációra épül, az akkumulátorgyártásra, az IT fejlesztésekre, és az autóiparra (Quadrat-Ullah, 2022). Így illik bele a BYD iparosító és digitalizációs stratégiája Kína alapvető modernizációs politikájába: a ritka földfémektől való függés csökkentése, illetve a vidék modernizációja.

A vállalat különböző időszakokban eltérő humánerőforrás-stratégiákat alkalmazott, amelyek elősegítették a gyors növekedést. A korai szakaszban a munkaerő alacsony költségeire építve gyorsan bővítette a munkavállalói létszámot, és bátorította az önálló innovációt. A munkavállalói fluktuáció ekkor még nagyobb volt. A következő szakaszban a tehetséges munkavállalók kiszűrése és megtalálása volt a fókuszbán. A vállalat menedzsmentje hosszú ideig csak három hierarchikus szintre épült a vezető menedzserektől a legalsó szinten lévő alkalmazottig, a rugalmas döntéshozás és a gyors reagálás érdekében. A munkavállalók értékelése nyilvános és igyekszik objektív, univerzális szempontok alapján rangsorolni az alkalmazottakat, a cég előléptetési rendszere mindenkit egységesen értékeli. A vállalat különféle díjakkal és elismerésekkel ösztönzi az alkalmazottakat, például a „haladási díjjal”, a „legjobb dolgozó díjjal” és a „szolgálati elismeréssel”. HR politikájuk részeként a BYD arra sarkallja az alkalmazottakat, hogy aktívan vegyenek részt az innovációban: jelentős mértékben fektet az alkalmazottak képzésébe, különböző programokat és projekteket kínál – ahogyan nyugati versenytársaik is. A BYD-nél az etikai kódex szabályozza mind a vezetők, mind pedig az alkalmazottak viselkedését, és alapvetően meghatározza, hogy milyen magatartás fogadható el a vállalatban belül (Shang-Meyong, 2020).

A vállalat pozíciószerezése a fejlett világ piacain hasonló kihívásokkal néz szembe, mint a 16+1 együttműködés. A nyugati kormányok jogállami normaszegésre és unfair versenyre hivatkozva nemcsak szabályozások előkészítését vetítették elő, hanem a közvélemény megítélésére is igyekeztek hatást gyakorolni. Ennek megfelelően a BYD a kommunikációja tartalmát, hangnemt és platformját az adott piacon domináns szokásokhoz igazítja. A nyugati vásárlók fogyasztói szokásaira nagyban hat a fenntarthatóság, autóvásárlás tekintetében pedig kiemelkedően fontos a biztonság. A jelenleg is futó „Cool the Earth by 1°C” kampányuk jól rezonál a fenntarthatóságra, amelyet a honlapon további hasonló üzenetek egészítenek ki („a vállalat az évszázad egyszerű lehetőségét kiaknázva gyorsítja az áttérést a fosszilis üzemanyaggal hajtott járművekről az elektromos járművekre”, a saját tervezésű és gyártású Blade akkumulátoruk hosszabb élettartamú). A BYD összeurópai honlapján az autók biztonságát az iparágban standard töréskeresztek maximumra értékelt eredményeivel igazolják, ami ismert márkák online felületén nem gyakori. A honlapon kívül kiemelkedően használt platform a vállalat részéről a Youtube, ahová főként reklámjait tölti fel, amelyek közül a 2024-es globális imázsfilmjük rendkívül beszédes (BYD, 2024). A nyugati reklámokhoz hasonlóan a reklám a fogyasztó köré épül, amelyben az identitásának csak a képzelet szab határt, az egyéni döntésszabadságot középpontba helyezve kijelöli és biztosítja a technológia szerepét felhasználó - BYD kapcsolatban. Szintén érdemes a BYD flag-

ship modelljét tervező designerekkel készült videót (BYD, 2021) megtekinteni, ahol előkerül az, hogyan gondolkodik a cég az EV-készítésről. Kiemelik, hogy az elektrifikációval és az önvezetési technológiák megjelenésével újra kell értelmeznünk, hogyan gondolunk az autónkra: „a múltban az autók csak gépek voltak, a jövőben a társaink lesznek”. Az egyes modelleket bemutató reklámokban dominál a technológia fókusz, ami a gyártó részéről egy ökoszisztéma kínálatát sugallja egy mezei autó helyett.

A márkával kapcsolatos bizalmi kérdések mellett fontos kihívás a márka megismertetése a nyugati fogyasztókkal. Itt érdemes megemlíteni, hogy a német rendezésű 2024-es labdarúgó-Európa-bajnokságon az esemény hivatalos szponzora és e-mobilitási partnereként szerepelt a BYD. A partneri kapcsolat célja (BYD, 2024), hogy demonstrálja a vállalat európai ambíciót, illetve megismertesse a fogyasztókkal a márkát. Ugyanakkor felfedezhető egy üzenet is a vállalat részéről, hiszen a rivális Németországban sikerült egyetlen autógyártóként szponzorálni az eseményt, amely során olyan, európai gyártók számára hátrányos közlemény is megjelent, amelyben az UEFA marketingigazgatója arról számol be, hogy a BYD tökéletes partner a fenntartható és zöld esemény megszervezésében.

Konklúzió

Tanulmányunk célja annak bizonyítása volt, hogy Kína fejlődési pályája az alkalmazkodás a globalizáció új korszakához, a jogállami modell adaptálódásához. Ennek lehet nyugati és keleti orientációs vonatkozása is, a kettő közötti harmónia kialakítása a fő gazdaságpolitikai irány. A jogállami modell követése a tudásalapú gazdaság működési kerete, mert a tudás, mint termelési tényező használatának feltétele a jogbiztonság, a bizalom és az emberi méltóság tisztelete fordítva a jogállam nem működik a tudásalapú gazdaság és társadalom nélkül.

A közepes fejlettségi csapdával járó, stagnáló termelékenységből történő kilábaláshoz nem elég makroökonómiai megoldásokat találni, szükséges a politikai gazdaságtan újragondolása és a globális normákhoz való alkalmazkodás.

A szolgáltatási szektor megerősítése és a tudásalapú gazdaságra való átállás nemcsak a gazdasági struktúra modernizálását igényli, hanem mélyebb politikai gazdaságtani változásokat is. A demográfiai válság és az ezzel járó társadalmi átalakulások kezeléséhez szükség van a munkaerő rugalmasságára és a fiatalok igényeinek jobb megértésére. Ehhez pedig egy demokratikusabb és rugalmasabb gazdaságpolitikai környezet kialakítása elengedhetetlen, amely jobban illeszkedik a modern társadalom szükségleteihez és elvárásaihoz. Ennek geopolitikai összefüggése a nyugati szövetségi rendszerrel a mi térségünkkel és a tajvani kérdés rendezése. Ágazati-technológiai leágazása a kiépülő kínai autóipar.

A felzárkózáshoz a fő kihívás Kína számára a politikai gazdaságtani, elméleti keret újragondolása és kommunikálása, illetve az ebből fakadó gazdaságpolitika megerősítése. Ebben több hagyományra támaszkodhat Kína, a kínai magaskultúra egészére és az amerikai politikai gazdaságtanra egyaránt. Ez utóbbi a globalizációelmélet révén globális értéké válik, miközben a globális kormányzás ténye kimondhatóvá válik. Ezzel tud Kína maradéktalanul bekapcsolódni partneri módon a globalizáció új korszakába.

A globalizáció fogalmának megtisztítása a neoliberais és neokonzervatív elemektől lehetőséget ad arra, hogy azt kölcsönös felzárkózási modellként értelmezzük, ahol minden állam képes fejlődni mások elnyomása nélkül, tehát lehetőséget nyújt arra, hogy a nyugati világ Kínára ne a hegemon pozíció kihívójaként tekintsen, és fordítva. A kínai frakciók közül az, amelyik a jogállam teljes kiépítésének az irányvonalát képviseli, meghaladta a marxizmust és bizonyos átfedéstőltekintve a globalizáció eszméje alapján működik.

Irodalomjegyzék

A BYD átvette a vezetést a tisztán elektromos személygépkocsik piacán júliusban. Elérés: <https://www.byd.com/hu/news-list/a-byd-atvette-a-vezetest-a-tisztan-elektromos-szemelygepkocsi-piacan-juliusban.html>. Letöltés ideje: 2024.08.24.

A kínai BYD megnyitotta elektromosbusz-gyárát Komáromban. Elérés: <https://2015-2019.kormany.hu/hu/kulgaszdasagi-es-kulugyminiszterium/hirek/a-kina-byd-megnyitotta-elektromosbusz-gyarat-komaromban>. Letöltés ideje: 2024.08.20.

- Bánhidi F. (2021): Cooperation between China and Central and Eastern European countries in the digital economy. In: Dr. Chen Xin (szerk.): *Digital Economy in Central and Eastern Europe*. (pp. 143-168) .China-CEE Institute Nonprofit Ltd. Budapest.
- BYD demonstrates its European ambitions as Official Partner and Official E-Mobility Partner of UEFA EURO 2024™. Elérés: <https://www.byd.com/eu/blog/byd-demonstrates-its-european-ambitions-as-official-partner-and-official-e-mobility-partner-of-uefa-euro-2024.html>. Letöltés ideje: 2024.08.26.
- BYD Europe (2021.08.03.): The start of a new era of BYD design. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=PFxYATXI524>
- BYD Global (2024.05.16.): Who is BYD 2024 Global Brand Film. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=OldTHqPji78>
- China's Twelve Measures for Promoting Friendly Cooperation with Central and Eastern European Countries. Elérhető: http://www.china-ceec.org/eng/zywj/ldrhhcgwj/202112/t20211222_10474153.htm. Letöltés ideje: 2024.08.26.
- Chun (Grace) Guo, Crystal X. Jiang és Qin Yang (2017): The Effect of Government Involvement on Chinese Firms' Corporate Entrepreneurial Activities: The Case of Chinese Automobile Industry. *New England Journal of Entrepreneurship*, 2017(1) 1-16.
- Csontos, T. (2023). A hadsereg és a háború az amerikai intézményi gazdaságtan szemszögéből. *Világpolitika és a Közgazdaságtan*, 2(5), 65-75. DOI: <https://www.doi.org/10.14267/VILPOL2023.05.08>
- Donnelly, T. (2008). The Chinese Car Industry: Opportunity or Threat. *MIBES Transactions*, 2008(1), 1-14.
- Donnelly, T. & Morris, D. (2003). Structural Change in the Chinese Car Industry. *The Asia Pacific Journal of Economics and Business*, 2003(1), 42-56.
- Doshi, R. (2021). *The long game: China's grand strategy to displace American order*. Oxford University Press.
- Doshi, R., Weiss, J. C., Steinberg, J. B., Heer, P., Pottinger, M., & Gallagher, M. (2024). What Does America Want from China? Debating Washington's Strategy-And the Endgame of Competition. *Foreign Aff.*, 103, 174.
- EU coordinated risk assessment of the cybersecurity of 5G networks, 2019. Elérés: <https://www.politico.eu/wp-content/uploads/2019/10/Report-EU-risk-assessment-final-October-9.pdf#page=2.15>. Letöltés ideje: 2024.08.26.
- Fang, C. (2019). *A kínai reform és nyitás–Negyven év tapasztalata*. Antall József Tudásközpont.
- Fit for 55: EU reaches new milestone to make all new cars and vans zero-emission from 2035. Elérés: https://climate.ec.europa.eu/news-your-voice/news/fit-55-eu-reaches-new-milestone-make-all-new-cars-and-vans-zero-emission-2035-2023-03-28_en. Letöltés ideje: 2024.08.26.

- Friedman, G. (2010). *The next 100 years: a forecast for the 21st century*. Anchor.
- Fukuyama, F. (2011). *The origins of political order: From prehuman times to the French Revolution*. Farrar, Straus and Giroux.
- Győrffy D. (2023). Iparpolitika és akkumulátorgyártás Magyarországon és Svédországban. *Közgazdasági Szemle LXX*(március), 245-273. DOI: <https://doi.org/10.18414/KSZ.2023.3.245>
- Kissinger, H. (2011). *White House Years: The First Volume of His Classic Memoirs*. Simon and Schuster.
- Kissinger, H. (2015). *World order*. Penguin Books.
- Kissinger, Henry (2011): *On China*. The Penguin Press, New York
- Kornai, J. (1982). *A hiány*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Kornai, J. (2007). *Szocializmus, kapitalizmus, demokrácia és rendszerváltás: nyolc tanulmány*. Akadémiai Kiadó.
- Kornai, J. (1957). *A gazdasági vezetés túlzott központosítása*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Li, Z. (2023). Analysis of BYD based on Financial Data. *Highlights in Business, Economics and Management*, 2023(10), 173-179.
- Mao Ce.tung (1952). *Az ellentmondásról/A gyakorlatról*, Szikra Kiadó
- Mao, W. & Jiang, Y. (2015). On the Development Strategies of the New Energy Car Industry in China. *Journal of Asian Business Strategy*, 2015(5), 80-89.
- Masiero, G., Ogasavara, M. H., Jussani, A. C. & Risso, M. L. (2016). Electric vehicles in China: BYD strategies and government subsidies. *RAI Revista de Administração e Inovação*, 2016(13), 3-11.
- Poplawski, K. (2024). Can the global battle for electromobility pose a threat to Central Europe? *Centre for Eastern Studies*, Number 504. Elérés: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2023-03-30/can-global-battle-electromobility-pose-a-threat-to-central>. Letöltés ideje: 2024.08.19.
- Pottinger, M., & Gallagher, M. (2024). No Substitute for Victory: America's Competition with China Must Be Won, Not Managed. *Foreign Aff.*, 103, 25.
- Qudrat-Ullah, H. (2022). Adoption and Growth of Fuel Cell Vehicles in China. The Case of BYD. *Sustainability*, 2022(14), 12695.
- Piketty, T. (2022). *A brief history of equality*. Harvard University Press.
- Rajan, R. G., & Lamba, R. (2024). *Breaking the Mold: India's Untraveled Path to Prosperity*. Princeton University Press.
- Rice, C. (2010). *Condoleezza Rice: a memoir of my extraordinary, ordinary family and me*. Delacorte Press.

- Shang, X.-F. & Choi, M.-C. (2020). A study on the corporate culture of BYD. *International Journal of Advanced Culture Technology*, 2020(8), 135-140.
- Stiglitz, J. E. (2024). *The road to freedom: Economics and the good society*. WW Norton.
- Szabó, D. (2022). A csapat egysége. *Köz-gazdaság-Review of Economic Theory and Policy*, 17(2), 287-291.
- „Szeged és a BYD közösen egy igazi európai sikersztorit ír”. Elérés: <https://szeged.hu/cikk/szeged-es-a-byd-kozosen-egy-igazi-europai-sikersztorit-ir>. Letöltés ideje: 2024.08.25.
- Szunomár, Á. (2024): *From zero to hero? chinese investment in electric vehicle supply chains in the Visegrád four*. Association for International Affairs (AMO).
- The European Commission has today officially approved an investment aid in favour of Volvo Cars Slovakia that will create some 3,300 jobs in eastern Slovakia. Elérés: <https://www.mhsr.sk/en/press/the-european-commission-has-today-officially-approved-an-investment-aid-in-favour-of-volvo-cars-slovakia-that-will-create-some-3300-jobs-in-eastern-slovakia>. Letöltés ideje: 2024.08.24.
- Turcsanyi ,R. Q. (2024). Lessons Learned from the China-Cee 16+1 Platform. Elérhető: <https://ceias.eu/r-turcsanyi-obors-older-brother-lessons-learned-from-the-china-cee-161-platform/>. Letöltés ideje: 2024.08.26.
- Vision and actions on jointly building silk road economic belt and 21st-century maritime silk road. (2024) Elérhető: <https://policy.asiapacificenergy.org/sites/default/files/Vision%20and%20Actions%20on%20Jointly%20Building%20Silk%20Road%20Economic%20Belt%20and%2021st-Century%20Maritime%20Silk%20Road%20%28EN%29.pdf>. Letöltés ideje: 2024.08.26.
- Wang, D. (2020). BYD Value Evaluation. *Proceedings of Business and Economic Studies*, 2020(5), 57-61.
- Westad, O. A. (2020). *Nyughatatlan birodalom*. Antall József Tudásközpont.
- Yuan, G., Kenworthy, J. & Newman, P. (2015). Growth of a Giant: A Historical and Current Perspective on the Chinese Automobile Industry. *World Transport Policy and Practice*, 2015(2), 40–55.
- Zakaria, F. (2008). *The Post-American World*. New York: WW Norton & Company, Inc.
- Zongyuan, Z. L. (2024). China’s Real Economic Crisis. Why Beijing Won’t Give Up on a Failing Model *Foreign Affairs*, September/October